

Hoogheemraadschap van
Schieland en de Krimpenerwaard

Maasboulevard 123
Postbus 4059
3006 AB Rotterdam
T. 010 45 37 200
F. 010 41 30 694

Concept

Evaluatie bestuursverkiezing 2004

Inhoudsopgave

Inleiding

1. wijze van stemmen
2. kandidaatstelling
3. verkiezing en stemopkomst
4. communicatie
5. kiesregister
6. samenwerking
7. financiën
8. kiesreglement
9. specifieke vraagstukken/problemen
10. lijst van aanbevelingen (volgt)

Bijlagen

INLEIDING

Bestuursverkiezing 2004

Het project bestuursverkiezing 2004 is met de installatie van de verenigde vergadering op 3 januari 2005 afgerond. De verkiezingsperiode duurde van 22 september tot en met 6 oktober 2004, de kandidaatstelling was 18, 21 en 22 juni 2004. De voorbereidingen voor de verkiezing zijn gestart in januari 2003 toen de secretarissen van de Zuid-Hollandse waterschappen met de provincie de tijdvakken voor de kandidaatstelling en de stemperiode hebben vastgelegd. De verenigde vergadering van Schieland, dat als gevolg van het concept-overgangsreglement voor het hoogheemraadschap van Schieland en de Krimpenerwaard was belast met de organisatie van de verkiezingen, heeft in maart 2003 besloten om in 2004 de kiezer één stemmethode aan te bieden, het schriftelijk stemmen. In april 2003 is vervolgens de projectorganisatie opgezet en in juni 2003 heeft de verenigde vergadering van Schieland een krediet verstrekt voor het project van € 881.500. Bij de voorbereiding van de bestuursverkiezing waren de fusiepartners, in het bijzonder het hoogheemraadschap van de Krimpenerwaard, nadrukkelijk betrokken. De stemopkomst was met een gemiddelde van 17% matig.

Herverkiezing

Eind september 2004 is gebleken van onregelmatigheden bij de kandidatuur van twee personen. Een van de betreffende kandidaten is verkozen en vervolgens niet toegelaten door de verenigde vergadering van Schieland op 27 oktober 2004. Tegen het besluit van niet-toelating heeft de betreffende kandidaat beroep ingesteld bij de Afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State (ARRvS). Deze beroepszaak leidde tot de ongeldigheid van een beperkt deel van de bestuursverkiezing (categorie Gebouwd, kiesdistrict Schieland), welk deel van de verkiezing vervolgens over moest. De kandidaatstellingsdag voor deze herverkiezing was op 26 januari 2005, de stemperiode van 8 april tot en met 20 april 2005. De herverkiezing betrof formeel de beschikbare zeven zetels voor Gebouwd, district Schieland; feitelijk was er sprake van verkiezing voor slechts één zetel, omdat de zes al eerder verkozen leden door de ARRvS verkozen verklaard bleven. Op 22 april 2005 heeft het stembureau de stemmen voor de herverkiezing opgenomen. Op woensdag 27 april is de uitslag definitief vastgesteld. Bij de herverkiezing is een kandidaat verkozen, die niet heeft deelgenomen aan de verkiezing in 2004. Op 25 mei 2005 wordt deze kandidaat toegelaten tot het algemeen bestuur, met de al eerder toegelaten kandidaten voor gebouwd, district Schieland. De installatie is tenslotte gepland op 29 juni 2005. De kosten van de herverkiezing bedroegen circa € 150.000. De stemopkomst was 18,5%.

Het evaluatierapport

Hierbij treft u aan een evaluatie van de verkiezing 2004. Het evaluatierapport geeft per onderwerp zo veel mogelijk een feitelijke beschrijving, evaluerende opmerkingen, een conclusie en, indien relevant, een aanbeveling. Soms wordt daarbij teruggegrepen op de verkiezing van 1999. Er worden zoveel mogelijk de bestuurlijk relevante onderwerpen besproken. In het rapport wordt alleen als dit voor deze bestuurlijke evaluatie relevant is, ingegaan op zuiver technische, personele en organisatorische aspecten. Deze aspecten komen in een later af te ronden document te staan, dat aan het college van D&H ter vaststelling zal worden aangeboden.

Opgemerkt wordt dat de stuurgroep van het project verkiezing 2004 heeft besloten geen extern onderzoek te laten doen of enquête te houden naar aanleiding van de verkiezing. Overwogen is bijvoorbeeld een effectmeting te doen van de communicatiemiddelen, of te onderzoeken wat de redenen waren van de matige stemopkomst. Van beide onderzoeken is na een kosten-baten analyse afgezien. Hierbij speelde ook een rol de verwachting dat een volgende verkiezing naar verwachting anders van aard zal zijn dan de afgelopen schriftelijk verkiezing met een personenstelsel. De landelijke ontwikkelingen voor de waterschappen in de bestuurssamenstelling en verkiezingsmethodiek wijzen inmiddels

sterk in de richting van een lijstenstelsel en een (wat) eenvoudiger samengesteld bestuur. De ontwikkelingen op dit vlak zijn echter nog steeds gaande en van uitgewerkte plannen is nog zeker geen sprake. In het rapport wordt niet ingegaan op deze onderwerpen. HHSK geeft hierover op andere wijze en plaatsen zijn visie. Vanwege de genoemde ontwikkelingen wordt in deze evaluatie ook niet uitgebreid ingegaan op bijvoorbeeld de lage stemopkomst. Er is een schriftelijke enquête gehouden onder de kandidaten en gekozen kandidaten zijn uitgenodigd een mondelinge reactie te geven op de verkiezing. In het evaluatierapport zijn de resultaten van die enquête, waarop 42 van de 95 kandidaten gereageerd hebben, zoveel mogelijk verwerkt. Voor de herverkiezing zal geen aparte evaluatie worden opgesteld. De projectorganisatie en -uitvoering zijn in beginsel gelijk geweest aan de verkiezing in 2004. In het bijgaande evaluatierapport wordt de herverkiezing daar waar dit relevant is apart belicht. In de bijlagen bij het rapport zijn aanvullende gegevens opgenomen.

1. WIJZE VAN STEMMEN: ÉÉN METHODE, SCHRIFTELIJK STEMMEN

De verenigde vergadering van Schieland heeft in maart 2003 besloten de kiezer één stemmethode aan te bieden, het schriftelijk stemmen. Dit is ook als uitgangspunt opgenomen in het projectplan van augustus 2003. Overwogen is daarnaast het stemmen per internet aan te bieden. Deze tweede methode zou echter sterk kostenverhogend zijn en werd nog niet als een beproefde methode gezien. Bij de waterschapsverkiezing 1999 zijn door Schieland, als onderdeel van een samenwerkingsverband van acht waterschappen, twee stemmethoden aangeboden: het schriftelijk en telefonisch stemmen. De Krimpenerwaard, die niet aan het samenwerkingsverband deelnam, hield alleen schriftelijke verkiezingen. Uit de reacties van de kiezer van Schieland in 1999 kon worden opgemaakt dat de methode van telefonisch stemmen als een prettig, vrij snelle en makkelijke manier van stemmen werd ervaren. Het telefonisch stemmen heeft voor de organiserende instantie belangrijke voordelen boven het schriftelijk stemmen: het is goedkoper, de stemverwerking kost veel minder tijd, de kans op fouten bij die stemverwerking is vrijwel nihil en de stemuitslag is vrijwel direct na sluiting van de stembus bekend etc. Het percentage van de kiezers dat koos voor het telefonisch stemmen in 1999 viel tegen: 10% van de kiezers koos voor telefonisch stemmen, terwijl van 50% was uitgegaan). Omdat de combinatie van schriftelijk en telefonisch stemmen in 1999 zeer veel vroeg uit oogpunt van logistiek en kosten en de voordelen van deze combinatiemethode in 1999 niet duidelijk bleken, is er in 2004 voor gekozen alleen de op grond van het kiesreglement verplichte schriftelijke methode aan te bieden.

Het schriftelijk stemmen heeft, zo bleek ook in 2004, uit organisatorisch oogpunt nadelen: het verwerken van stemmen kost veel tijd en de kans op fouten bij de verwerking is iets groter dan bij telefonisch stemmen of stemmen per internet, omdat een deel van de stemmen niet automatisch kan worden verwerkt. Ook komt het voor, zoals blijkt uit de retour ontvangen biljetten, dat de kiezer ondanks de begeleidende informatie niet begrijpt waarom hij meer dan één stembiljet ontvangt, waardoor stembiljetten onjuist worden ingevuld en ongeldig zijn. Bij onder meer Rijnland is in 2004 ervaring opgedaan met het stemmen per internet naast de schriftelijke stemmethode. De stemopkomst bij Rijnland was in 2004, net als bij HHSK, Delfland en Hollandse Delta zeer matig. Verondersteld zou kunnen worden dat het aanbieden van een tweede stemmethode de stemopkomst niet of nauwelijks verhoogt. Uit het evaluatierapport van Rijnland van november 2004 blijkt dat het internetstemmen in technisch opzicht wel zeer geslaagd is te noemen. Bij de verkiezing (stemprogramma, stemverwerking e.d.) is voldaan aan de nodige veiligheidseisen en de verkiezing is in technisch opzicht goed verlopen. De kiezer heeft laten blijken zeer tevreden te zijn over zowel de mogelijkheid van het stemmen per internet als de praktische uitvoering ervan. Vergelijkbare uitspraken komen van kiezers voor het bestuur van Waterschap Dommel dat ook het internetstemmen aanbood. Ook daar was echter sprake van een lage stemopkomst.

Conclusie en aanbeveling

Een combinatie van een elektronische met een schriftelijke stemmethode is uit organisatorisch oogpunt niet aantrekkelijk gelet op de hoge kosten ervan, de dubbele logistieke processen en voorbereidingstijd die dat vraagt. Gezien de matige opkomstcijfers van waterschappen die een tweede stemmethode aanboden, kan worden verondersteld dat het aanbieden van een tweede stemmethode de stemopkomst niet of nauwelijks verhoogt. De goede ervaringen met het internetstemmen bij Rijnland vragen voor de volgende verkiezing echter wel een zeer serieus onderzoek naar het internetstemmen. Verondersteld mag worden dat de kosten van het stemmen per internet bij een volgende verkiezing lager kunnen zijn omdat dan meer ervaring is opgedaan met die methode en bijvoorbeeld de kosten van het aanbrengen van de nodige veiligheidswaarborgen minder zijn. Het stemmen per internet is een moderne, relatief snelle methode met het belangrijke voordeel boven het schriftelijk stemmen dat de

stemuitslag vrijwel direct na sluiting van de stembus bekend is. Het telefonisch stemmen heeft dit laatste voordeel overigens ook. Het stemmen per internet kent het belangrijke bezwaar dat het internet niet voor ieder toegankelijk is. Dit laatste is wel een eis van een verkiezing. Alle voordelen en nadelen afwegend, wordt voor een volgende verkiezing aanbevolen het stemmen per internet in combinatie met het telefonisch stemmen. Het telefonisch stemmen komt gezien de relatief beperkte kosten, de makkelijke toegang voor de kiezer en de organisatorische voordelen zeer goed in aanmerking voor een tweede methode. Mocht hiervoor gekozen worden dan is daarvoor wel een wijziging van het modelkiesreglement voor nodig.

2. KANDIDAATSTELLING

Periode van kandidaatstelling

De dag van kandidaatstelling is door de provincie vastgesteld op dinsdag 22 juni 2004. Het kiesreglement biedt de mogelijkheid voor het dagelijks bestuur extra tijdvakken voor de kandidaatstelling te benoemen. In afstemming met Delfland, Hollandse Delta en Rijnland zijn extra tijdvakken aangewezen. De tijdvakken voor de kandidaatstelling werden daarmee vrijdag 18 juni, maandag 21 juni en dinsdag 22 juni 2004, van 09:00 – 19:00 uur.

In 1999 hadden kandidaten een periode van vijf dagen de gelegenheid hun formulieren bij het waterschap in te dienen. Aanbevolen werd toen deze periode in te korten naar een of enkele kalenderdagen. Er is in 2004 niet gebleken dat de gekozen drie dagen te kort waren voor de kandidaatstelling. Op de laatste dag waren vlak voor en tijdens het sluitingstijdstip geen kandidaten meer aanwezig. Eén kandidaat was een dag te laat met het inleveren van de formulieren, maar dat bleek een vergissing van de kandidaat. Geconcludeerd kan worden dat een periode van drie dagen voor het inleveren van de kandidaatstellingsformulieren geschikt is.

Overzicht kandidaten

De onderstaande tabel geeft de verdeling van het aantal geldig verklaarde kandidatenopgaven over de kiesdistricten en categorieën weer.

Categorie	Kiesdistrict Schieland	Kiesdistrict de Krimpenerwaard	Totaal
Ingezetenen	40 (12)*	11 (4)	51 (16)
Gebouwd	21 (7)	6 (2)	27 (9)
Ongebouwd	5 (3)	4 (3)	9 (6)
Bedrijven	6 (4)	1 (1)	7 (5)
Totaal	72 (26)	22(10)	94 (36)

* De getallen tussen haakjes geven het aantal zetels weer dat beschikbaar is.

Er zijn 95 kandidatenopgaven ingediend. Een daarvan is ongeldig verklaard omdat niet eenduidig was voor welke categorie en welk kiesdistrict kandidaat werd gesteld.

Kiesdistricten, geografische spreiding

Voor de verkiezing van het nieuwe (fusie)waterschap heeft de provincie het gebied in twee kiesdistricten verdeeld: de districten Schieland en de Krimpenerwaard. De grenzen van de districten volgden de gebiedsgrenzen van de beide waterschappen. Deze districtsindeling heeft bij de verkiezing 2004 geen problemen opgeleverd. Er zijn geen klachten op dit punt door kiezers of kandidaten ingediend. Enkele kandidaten gaven in de schriftelijke enquête aan de districtsindeling plezierig te vinden. De indeling in kiesdistricten had het praktische voordeel dat ook de grootste groep kandidaten, de ingezetenen, op één zijde van een stembiljet met naam en woonplaats genoemd kon worden. Als er geen districtsindeling was gehanteerd, was het aantal kandidaten voor deze categorie vermoedelijk zo groot geweest dat of de woonplaats op het stembiljet moest worden weggelaten of een dubbelzijdig bedrukt stembiljet moest worden gebruikt.

Uit het oogpunt van helderheid voor de kiezer zouden beide alternatieven minder gelukkig zijn geweest.

Uit een tabel op bijlage 1 blijkt dat de kandidaten tamelijk evenwichtig waren verdeeld over de beide kiesdistricten, maar ook binnen de kiesdistricten. Ook in 1999 was er, zonder de ingestelde kiesdistricten, sprake van een tamelijk evenwichtige geografische spreiding van kandidaten over de gebieden. Om die reden is in 1999 aanbevolen voor de volgende verkiezing geen kiesdistricten bij de provincie te bepleiten. Voor de volgende verkiezing is er gelet op de ervaring van de verkiezing 2004 evenmin een noodzaak om de kiesdistricten te handhaven. Dit ervan uitgaande dat de instelling van kiesdistricten optioneel zal zijn.

Aantal vrouwen in het bestuur

In het projectplan voor de verkiezing in 2004 is, anders dan in 1999, niet als specifieke doelstelling opgenomen het aantal vrouwen in het algemeen bestuur te verhogen. Het aantal mannelijke en vrouwelijke kandidaten bedroeg in 2004 79 (83 %) respectievelijk 16 (17 %) Van de 16 vrouwelijke kandidaten zijn er zes verkozen, waarmee het percentage vrouwen in het algemeen bestuur van 36 personen op 17% komt. In 1999 bedroeg het aantal mannelijke en vrouwelijke kandidaten bij Schieland met 39 bestuurszetels 72 (81%) respectievelijk 16 (19%), bij De Krimpenerwaard met 25 bestuurszetels was het aantal mannelijke kandidaten 32 (76%) en het aantal vrouwelijke kandidaten 10 (24%). Het aantal vrouwen dat zich kandidaat stelde in 2004 is relatief gezien nauwelijks lager dan in 1999, ondanks het feit dat vrouwen niet specifiek zijn benaderd voor de kandidaatstelling. Bij andere waterschappen is een vergelijkbaar beeld te zien van het aantal vrouwen in het algemeen bestuur. Ook kan worden geconstateerd dat het percentage van 17% vrouw in het algemeen bestuur relatief laag is. Inmiddels zijn weer landelijke initiatieven ontwikkeld om het aantal vrouwen in besturen van waterschappen te verhogen. Aanbevolen wordt actief in te spelen op deze initiatieven.

Herkenbaarheid en profilering kandidaten

Profilering van kandidaten (motivatie/beweegredenen)

Met het oog op hun profilering werden kandidaten in de gelegenheid gesteld een tekst van maximaal veertig woorden (bij handmatige telling) op te laten nemen in de kandidatenkrant. Bij de verkiezing in 1999 was de beschikbare ruimte ook op veertig woorden per kandidaat gesteld, veel meer dan dat van 1995. Uit de schriftelijke enquête voor kandidaten blijkt dat veel kandidaten het aantal van veertig woorden beperkend te vinden, het als storend te hebben ervaren dat de organisatie hier streng in was en het bovendien lang onduidelijk was hoeveel woorden er gebruikt mochten worden. Op het profielschetsformulier stond gedrukt dat er maximaal veertig woorden mochten worden gebruikt. Verondersteld mag worden dat dit voor kandidaten op zich duidelijk was. Gebleken is echter wel dat hier binnen de projectorganisatie niet altijd eenduidig mee om werd gegaan. Dit is een verbeterpunt. Er is in 2003, conform de aanbeveling uit de verkiezing 1999, voor gekozen het aantal van veertig woorden voor de volgende verkiezing niet te vergroten om twee redenen. Met een groter aantal woorden zou ten eerste de kiezer bij dit personenstelsel nog meer informatie tot zich moeten nemen om een stem uit te kunnen brengen. Gedacht werd dat dit wellicht een negatief effect zou hebben op de stemopkomst. Ten tweede zou een groter aantal woorden een kostenverhogend effect hebben op productie en verzending van de kandidatenlijsten.

Ondersteuning maatschappelijke en/of politieke organisaties

In 2004 werd, net als in 1999, aan kandidaten de gelegenheid geboden met het oog op hun profilering in het kandidatenboekje melding te doen van een eventuele ondersteuning door maatschappelijke en/of politieke organisaties. Over de mogelijkheid van ondersteuning zijn provinciale en anderszins bovenlokale regionale maatschappelijke en politieke organisaties geïnformeerd. Delfland, ZHEW (als organisator van de verkiezing voor Hollandse Delta i.o.) en Schieland hebben met het oog op deze

ondersteuning een informatiebijeenkomst gehouden op 13 mei 2004. De opkomst bij deze gezamenlijke informatiebijeenkomst voor organisaties was teleurstellend: slechts zeven organisaties hebben deelgenomen aan de informatiebijeenkomst. De reden daarvan is niet te achterhalen zonder onderzoek daarnaar. Wellicht dat veel organisaties al wisten van de waterschapsverkiezingen, de mogelijkheid kandidaten te ondersteunen en de wijze waarop dit kon, en daarom geen toegevoegde waarde zagen in een specifieke bijeenkomst.

Onderstaande tabel geeft weer hoeveel van de 94 kandidaten in het kandidatenboekje aangaven door een of twee organisaties te worden ondersteund.

Categorie	Aantal kandidaten	Aantal kandidaten dat aangaf ondersteund te worden door een of twee organisaties
Ingezetenen Schieland	40	27
Ingezetenen Krimpenerwaard	11	9
Gebouwd Schieland	21	14
Gebouwd Krimpenerwaard	6	5
Ongebouwd Schieland	5	4
Ongebouwd Krimpenerwaard	4	4
Bedrijven Schieland	6	4
Bedrijven Krimpenerwaard	1	n.v.t.
Totaal	94	67

De ondersteuning is vooral afkomstig van politieke partijen, provinciale natuur- en milieuorganisaties, de WLTO en woningbouwverenigingen. In kwantitatief opzicht is de mogelijkheid van ondersteuning door maatschappelijke organisaties geslaagd te noemen. Over het effect voor de stemopkomst van de expliciete ondersteuning van maatschappelijke organisaties voor de profilering van kandidaten en de stemopkomst kan slechts gespeculeerd worden. Aangenomen mag echter worden dat de mogelijkheid niet nadelig heeft gewerkt voor de stemopkomst, en dat kiezers er enige baat bij hadden.

Het is denkbaar dat een aantal kandidaten ten onrechte aangaf ondersteund te worden door een organisatie. Voor een volgende verkiezing wordt aanbevolen, mits dit in combinatie met het te verwachten lijstenstelsel nog relevant is, aan kandidaten te vragen op hun kandidatenopgave de ondersteuning nader te omschrijven, bijvoorbeeld bij het lidmaatschap van een politieke partij expliciet aan te geven of de ondersteuning afkomstig is van een lokale of provinciale afdeling van die partij. Ook zou aan de kandidaat een verklaring van ondersteuning gevraagd kunnen worden.

StemWijzer (stemadvies)

Tijdens de voorbereiding van de verkiezing nodigde Rijnland andere waterschappen uit deel te nemen aan het project digitale StemWijzer. Via deze StemWijzer kan de kiezer vijftientig stellingen invullen, waarna de StemWijzer berekent in welke mate er overeenstemming is met de verschillende kandidaten. De kandidaten werd van tevoren gevraagd aan te geven in hoeverre men zich herkende in de stellingen. Het stemadvies zou dan voor de kiezer duidelijk maken welke kandidaten het beste bij de kiezer passen.

Schieland heeft niet voor de StemWijzer gekozen omdat Schieland sterke twijfels had bij de uitvoerbaarheid ervan. Gemeend werd dat niet alle kandidaten bereid gevonden konden worden om te reageren op de 'prikkelende stellingen' c.q. vragen te beantwoorden (men wil zich mogelijk niet verbinden aan de antwoorden). Deelname van alle kandidaten aan de Stemwijzer werd door Schieland wel als een voorwaarde gezien voor een zuiver stemadvies. Bovendien zouden de kandidaten die niet meedoen aan de digitale StemWijzer de extra mogelijkheid om zich te profileren ontberen. Ook werden

vraagtekens gezet bij de inhoudelijke meerwaarde van de kandidatenwijzer. De profielschetsen in een kandidatenboekje ontlopen elkaar in het algemeen niet zo veel. Er zou heel veel informatie van kandidaten boven water moeten komen om een verscheidenheid aan opvattingen te krijgen. Het was voor Schieland de vraag of de beantwoording van de stellingen voldoende onderscheidend kan werken om een helder advies af te geven. Om deze redenen en de kosten van het product, € 20.000, te verdelen over de deelnemende waterschappen, exclusief de toepassingskosten per waterschap, heeft Schieland van de Stemwijzer afgezien.

Hollandse Delta zag, net als Delfland en Schieland, af van de StemWijzer, maar reikte kandidaten tijdens een informatiebijeenkomst tussen kandidaatstelling en verkiezing tips voor de campagne en een advies voor profilering aan. Gebleken is dat de betreffende kandidaten deze instrumenten goed waardeerden. Hollandse Delta heeft aan de kandidaten tijdens de kandidaatstelling ook gevraagd te reageren op een vijftal stellingen. Deze antwoorden en de achtergrondinformatie van de kandidaten zijn opgenomen op de internetsite voor de verkiezingen daar.

Uit de schriftelijke enquête voor kandidaten bleek dat sommige kandidaten vonden dat het waterschap niet of nauwelijks 'de mogelijkheid bood aan kandidaten zich te profileren'. Men moest zich als kandidaat immers zelf zien zich te profileren, in bijvoorbeeld lokale kranten. Het is bij de verkiezing de vraag hoever de organiserende partij moet gaan bij het 'ondersteunen' van kandidaten. Hier is een range van mogelijkheden denkbaar: van helemaal geen ondersteuning tot het betalen van de campagne voor kandidaten. In 2004 is er, net als in 1999, voor gekozen om een vrij minimale variant te kiezen. Leidend was daarbij het gekozen principe dat de kandidaat zelf dient te zorgen voor zijn herkenbaarheid en campagne en niet de organiserende instantie, die de kosten over de belastingbetaler omslaat.

Conclusie en aanbeveling

Zonder degelijk onderzoek is niet te zeggen of de stemopkomst voor HHSK nog lager zou zijn geweest, als kandidaten bijvoorbeeld niet eens een profieltekst konden aanleveren. Sommige andere waterschappen in Zuid-Holland zetten iets meer specifieke instrumenten in, zoals de StemWijzer, een forum en stellingen op websites en in kandidatenboekjes. Deze waterschappen kregen hiervoor goede waardering van de kandidaten en van de kiezer. Dit zou een reden kunnen zijn om voor een volgende verkiezing, mits relevant bij het te verwachten lijstenstelsel, over te gaan tot de invoering van dergelijke instrumenten. Dit mede afhankelijk van de kosten ervan. Gelet op de matige stemopkomst bij die andere waterschappen, kan overigens wel verondersteld worden dat dergelijke instrumenten als zodanig niet tot een hogere stemopkomst leiden. In 1999 is in evaluerende zin al opgemerkt dat het probleem van de geringe herkenbaarheid van kandidaten wellicht kan worden verkleind bij een overstap van personenstelsel naar lijstenstelsel. De ervaring in 2004 maakt dit niet anders.

3. VERKIEZING EN STEMOPKOMST

Stemperiode

De stemperiode was van vrijdag 22 september 2004 tot en met woensdag 4 oktober 2004, 12:00 uur. De stemperiode was, conform de aanbeveling in 1999, ingekort van drie weken naar twaalf dagen. Enkele kandidaten gaven in de schriftelijke enquête aan de periode aan de korte kant te vinden. De meeste kandidaten vonden de periode echter goed. Soms werd zelfs geadviseerd de periode zelfs nog iets korter te maken, ondersteund door een 'bom aan publiciteit over de verkiezingen'. Van kiezers zijn nauwelijks klachten gekomen over de verkorte duur van de verkiezing. Bij de stemverwerking was een lichte piek te zien te zijn aan het eind van de stemperiode. Geconcludeerd mag worden dat de stemperiode passend was. Aanbevolen wordt dan ook deze stemperiode voor de volgende verkiezing aan te houden.

Voorlopige en definitieve uitslag.

Op 8 oktober 2004 heeft het stembureau de stemmen opgenomen en de geldigheid van de stemmen beoordeeld. Hiermee was de voorlopige uitslag bekend. Anders dan in 1999, hield het stembureau hiervoor zitting in het gemeenlandshuis en niet op de locatie van het stemverwerkende bedrijf. Alle stembiljetten konden bij twijfel over de (on)geldigheid zonodig digitaal worden getoond. Hier is geen gebruik van gemaakt. Op 13 oktober 2004 is de definitieve uitslag door het stembureau bepaald. Er zijn naar aanleiding van de besluiten van het stembureau geen bezwaren ingediend. Bij de stembureauzittingen waren weinig toehoorders aanwezig.

Stemopkomst

In oktober 2004 en april 2005 was voor HHSK de stemopkomst als volgt:

	Categorie en kiesdistrict	Opkomst
Oktober 2004	Ingezetenen Schieland	14,71%
	Ingezetenen Krimpenerwaard	26,92 %
	Gebouwd Schieland	17,18 %
	Gebouwd Krimpenerwaard	27,49 %
	Ongebouwd Schieland	38,83 %
	Ongebouwd Krimpenerwaard	47,94 %
	Bedrijven Schieland (KvK Rotterdam)	67,39 %
	Bedrijven Schieland (KvK Haaglanden)	39,58 %
Herverkiezing april 2005	Gebouwd Schieland	18,5 %

Voor Schieland is het gemiddelde opkomstpercentage hiermee gedaald van 26,4 in 1999 naar 17 procent in 2004. Voor de Krimpenerwaard van 34,57 in 1999 naar 17 procent in 2004. Rijnland i.o. daalde ook sterk en had een stemopkomst van 17 procent, net als Hollandse Delta i.o. met een opkomst van 19 procent. Delfland daalde ook en kwam uit op 20%. Uit een door Rijnland direct na de verkiezing gehouden effectmeting bleek het volgende. Als voornaamste redenen om niet te stemmen werd genoemd: 'vergeten, geen tijd, geen interesse, niet weten waar het om gaat of niet belangrijk'. De fraude door twee kandidaten wordt minder vaak genoemd dan deze vijf redenen. Op grond van het onderzoek komt niet duidelijk naar voren of de fraude er (mede) oorzaak van was dat een aantal stemgerechtigden geen stem heeft uitgebracht.

In het projectplan stond als streefpercentage voor de stemopkomst 30%. Dit cijfer was bedoeld voor intern gebruik en werd gehanteerd voor onder meer de berekening van de kosten van de stemverwerking. Bij het bepalen van het streefcijfer zijn de gemiddelde opkomstpercentages van 26,4 procent voor Schieland en 34,57 procent voor de Krimpenerwaard als uitgangspunt genomen. Bedacht was daarbij dat het gemiddelde opkomstcijfer in 2004 wellicht iets hoger zou kunnen zijn dan dat van 1999, omdat de ingezetenen in 1999 voor het eerst met directe verkiezingen te maken hadden en deze categorie in 2004 beter bekend was geraakt met het fenomeen waterschapsverkiezing. Het streefcijfer is voor HHSK i.o. niet gehaald. De opkomstcijfers bij de waterschappen in Zuid-Holland maar ook elders laten zien dat de gedachte van een hogere stemopkomst nu de directe verkiezingen voor ingezetenen bekender verondersteld mogen worden dan in 1999, niet bewaarheid is. Het is niet mogelijk een gerichte uitspraak te doen over de reden van de lage stemopkomst; hier zou provinciaal of landelijk onderzoek naar gedaan moeten worden. In het kader van dit evaluatierapport kan over de communicatie over de verkiezing wel het volgende worden vermeld. Schieland heeft aan de verkiezing een relatief laag bedrag besteed aan communicatiemiddelen: € 130.000 ten opzichte van € 400.000 tot € 500.000 bij andere waterschappen in Zuid-Holland. De opkomstpercentages bij waterschappen die meer communicatiemiddelen hebben ingezet, waren vergelijkbaar laag. Hieruit zou de conclusie getrokken kunnen worden dat het effect van communicatiemiddelen bij de waterschapsverkiezingen beperkt is. In ieder

geval is duidelijk dat publiciteit en communicatie over het waterschap en de verkiezing gedurende de hele bestuursperiode nodig zijn en niet alleen voor en tijdens de verkiezing. De barcode op de stembiljetten bevatte in 1999 en 2004, conform bestuurlijke afspraak, geen gegevens van de kiezer die relevant zijn voor de statistieken zoals geslacht, leeftijd en gemeente. Er is dus geen (goed) inzicht in de groepen van personen die wel of niet stemmen. Om dit inzicht te krijgen zou bij een volgende verkiezing overwogen kunnen worden wel de genoemde statistische gegevens te verzamelen via de barcode. Dan zal echter wel extra aandacht aan de privacybescherming besteed moeten worden.

Aantal herkozen leden van het algemeen bestuur

Van de 72 kandidaten voor het district Schieland waren er 25 (35%) al lid van het bestuur van Schieland. Voor de Krimpenerwaard was dit aantal 12 van de 22 (55%). Bij de verkiezing zijn er van deze kandidaten voor Schieland 19 gekozen, en voor de Krimpenerwaard 7. Geconcludeerd kan worden dat hiermee de nodige continuïteit zeker is gewaarborgd.

4. COMMUNICATIE

Inleiding

In het project bestuursverkiezing was de doelstelling van de algemene communicatie het zo optimaal mogelijk informeren en motiveren van kandidaten en kiezers, binnen het daarvoor gestelde budget van € 130.000. De middelen die daarvoor zijn ingezet worden hieronder beschreven.

Communicatiedoelstellingen

De communicatie over de bestuursverkiezing had als doel:

- de doelgroepen informeren over de taken en activiteiten van het waterschap;
- de doelgroepen informeren en met ze communiceren over de bestuursverkiezing;
- potentiële bestuurskandidaten enthousiasmeren om zich kandidaat te stellen;
- stemgerechtigden motiveren hun stem uit te brengen.

Daarbij waren 'op maat', 'tijdig', 'juist' en 'volledig' de kernbegrippen.

Resultaat doelstellingen

Over het bereiken van de eerste doelstelling kan op dit moment weinig worden gezegd. Dit kan alleen na het houden van een representatief onderzoek. Bij het eerstvolgende onderzoek naar de kennis van de taken en werkzaamheden van Schieland en de Krimpenerwaard kan gekeken worden of de bestuursverkiezing positief heeft bijgedragen aan het kennisniveau.

De overige drie doelstellingen zijn in meer of mindere mate bereikt maar staan in de schaduw van de teleurstellende, matige stemopkomst. De vraag of de informatie voor de verschillende doelgroepen 'op maat', 'tijdig', 'juist' en 'volledig' is geweest kan zonder een degelijke effectmeting van de communicatiemiddelen niet goed beantwoord worden. De schriftelijke enquête voor kandidaten leverde over de geboden informatie (kandidatenbrochure, stempakket, website e.d.) de volgende reacties op: 7 personen gaven aan dat deze 'goed' was, 29 personen gaven 'voldoende' op en drie personen slecht of onvoldoende. Drie personen vonden de aangeboden informatie te veel. Geconcludeerd mag worden dat de geboden schriftelijke informatie met een nodige bijstelling hier en daar (zie elders in het rapport) geschikt was.

Communicatiecampagne

Bij aanvang van het project Bestuursverkiezing 2004 bestond de intentie om samen met Delfland, Rijnland i.o. en Hollandse Delta i.o. een koepelcampagne te voeren. Hier is na meervoudig overleg vanaf gezien. De belangrijkste reden daarvoor was dat geen van de campagnevoorstellen aansloot bij de ideeën van alle vier de waterschappen over hun individuele campagnes. De individuele wensen waren bij deze verkiezing zeer belangrijk

omdat drie waterschappen naast de verkiezing ook een fusie moesten belichten. Voor Schieland en de Krimpenerwaard i.o. was de verkiezingscampagne het eerste contact tussen de stemgerechtigden/burgers en het nieuwe waterschap. En dus de eerste stap om zich op de gewenste manier te positioneren. De variant die de voorkeur had van de andere waterschappen in Zuid-Holland, sloot niet aan bij de wijze waarop HHSK i.o. zich zou willen profileren. Schieland voelde zich daarom genoodzaakt een ander (eigen) campagneconcept te kiezen.

Schieland heeft nadat de koepelcampagne was 'vervallen', gekozen voor een campagneconcept dat bestond uit frisse kleuren en aansprekende illustraties in combinatie met stellingen. De kleuren sloten goed aan bij de wens om als eigentijdse, moderne organisatie te worden gezien. De illustraties vormden een afwisseling van de meestal gebruikte foto's van water. De stellingen zijn verwerkt in een vraag. Door een antwoord van de stemgerechtigden/burgers te 'vragen', was de gedachte dat zij tijdens contactmomenten over waterbeheer na gingen denken. De slagzin van de campagne was: 'Water vraagt om heldere keuzes'.

Kandidaatstelling

Denkt u dat u droog woont op de derde?
categorie Ingezetenen

Denkt u dat schoon water vanzelfsprekend is?
categorie Gebouwd

Denkt u dat het klimaat niet verandert?
categorie Ongebouwd

Denkt u dat schoon water niks kost?
categorie Bedrijven

Met het vervallen van de koepelcampagne, verviel voor een deel de strategie om de doelgroep op drie niveaus te bereiken: massamediaal, regionaal/lokaal en individueel. Massamediale inzet is voor één waterschap alleen onacceptabel kostbaar. Omdat landelijke onderzoekscijfers uitwijzen dat communicatie op dat niveau effect heeft voor de zichtbaarheid, zouden bij de volgende bestuursverkiezing zeker de mogelijkheden om samen te werken weer onderzocht moeten worden. Ook kan overwogen worden aan te sluiten bij een landelijke campagne zoals 'Nederland leeft met water'.

Communicatiemiddelen

Schieland heeft ernaar gestreefd om de kosten voor communicatiemiddelen te beperken (wat is nodig en acceptabel?) en tegelijkertijd een zo effectief mogelijk pakket in te zetten. De onderstaande tabel geeft een overzicht van de ingezette middelen, het doel en de doelgroep. Ook is te zien of de middelen in samenwerking met de drie andere Zuid-Hollandse waterschappen zijn ontwikkeld.

	I. s. m. Zuid-Hollandse waterschappen	T. b. v.:		Doelgroep:			
		kandidaatstelling	Stemming	(potentiële) kandidaten	stemgerechtigden	inter-mediairs	collega's/ bestuur
1. Kandidaatstellingspakket		x		x			
2. Advertenties		x	x	x	x		
3. Website		x	x	x	x		
4. Infobijeenkomsten	x	x			x	x	
5. Brieven		x		x			
6. Verkiezingstelefoon		x	x	x	x		
7. Verkiezingsmail		x	x	x			
8. Radiospots	x		x		x		
9. Driehoeksborden			x		x		
10. Posters			x		x		
11. Stempakket			x		x		
12. Persberichten/-bijeenkomsten		x	x			x	
13. Intranet i.c.m. e-mails		n.v.t.	n.v.t.				x
14. Personeelsblad		n.v.t.	n.v.t.				x

Ad 1) Kandidaatstellingspakket

Het kandidaatstellingspakket bestond uit een aanbiedingsbrief, een informatiebrochure en vier kandidaatstellingsformulieren, waaronder de (niet verplichte) profielschets. Via advertenties en de website werden geïnteresseerden in kandidaatstelling geïnformeerd over het pakket. Het pakket kon per e-mail en telefoon worden aangevraagd en tijdens de informatieavonden worden meegenomen. Het kandidaatstellingspakket had, door de keuze voor een mat papiersoort, een milieuvriendelijke uitstraling. Er zijn in totaal 132 kandidaatstellingspakketten aangevraagd. Het pakket was op 23 april 2004 beschikbaar; de kandidaatstelling was 18, 21 en 22 juni 2004. Voor de volgende verkiezing wordt aanbevolen te bezien of het pakket eerder beschikbaar kan zijn. Enkele kandidaten gaven in de schriftelijke enquête aan het gewenst te vinden als de brochure voor de volgende verkiezing eerder klaar is.

Formulieren voor de kandidaatstelling

Uit de schriftelijke enquête voor de kandidaten is gebleken dat de formulieren voor de kandidaten in zijn algemeenheid voldoende duidelijk waren. Wel zijn er voor de profielschets en het gebruik daarvan verbeteringen aan te brengen. Zo kan, in plaats van te spreken over een maximum van veertig woorden, beter een maximum aantal lettertekens worden gehanteerd of een ander, preciezer, systeem worden gebruikt. Ook moet zeer precies worden omschreven wat wordt bedoeld met 'maximaal twee voorbeelden'. Sommige kandidaten gaven tot slot aan het onduidelijk te vinden dat op het formulier een apart veld voor de voornaam ontbrak.

Ad 2) Advertenties

In de huis-aan-huisbladen waar De Krimpenerwaard en Schieland in adverteerden, zijn acht (verplichte) advertenties geplaatst. Daarnaast zijn in het Rotterdams Dagblad en het Algemeen Dagblad advertenties geplaatst over de informatiebijeenkomst voor de overkoepelende maatschappelijke organisaties en over de extra zitting van het stembureau in verband met de vermoedelijke valsheid in geschrift van de heer Bremer. Om de kosten te beperken zijn er geen kleurenadvertenties geplaatst, maar is getracht toch een opvallend uiterlijk aan de advertenties te geven. In de advertentie waarin het nieuwe bestuur werd voorgesteld, zijn als uitzondering foto's gebruikt, om de herkenbaarheid van het nieuwe bestuur te vergroten. De advertenties waren relatief lang. Bekend is dat mensen langere advertenties niet of niet helemaal lezen. Het zou daarom aan te bevelen zijn bij een volgende verkiezing daar waar mogelijk te verwijzen naar de website.

Ad 3) Website

De website is begin mei 2004, relatief laat, van start gegaan, omdat ervoor gekozen is mee te liften met de fusiesite. Deze fusiesite was niet eerder ontwikkeld. Vanaf de 'lancering' zijn op de website korte actuele berichten geplaatst. Daarnaast was er over

diverse thema's (kandidaatstelling, kandidaten bekend, stempakket komt binnenkort, stemperiode van start, uitslag) statische informatie. Eind augustus zijn de profielen van de kandidaten op de site geplaatst. Kandidaten konden in maximaal 100 woorden hun profiel/motivatie weergeven. 18 kandidaten hebben hiervan gebruik gemaakt. Relatief weinig kandidaten maakten dus gebruik van de mogelijkheid hun profiel op de website te plaatsen. Op één moment is belangrijke informatie, de verkiezingsuitslag, te laat op de site geplaatst. Dit had te maken met een technische storing bij de provider.

Aanbeveling

Voor een volgende verkiezing wordt aanbevolen op een eerder moment de website online te hebben. Het vrij laat informeren van geïnteresseerden in kandidaatstelling via de website heeft geleid tot reacties van bestuurders die zich weer kandidaat wilden stellen. De website bleek bij (aspirant-)kandidaten te leven. Relatief veel (aspirant-)kandidaten hebben op verschillende tijdstippen aangegeven graag meer informatie over de kandidaatstelling en de verkiezing op de website te (hebben) willen zien. De informatie op de website was gericht op de kiezer en in mindere mate op de kandidaat. Het is belangrijk hier voor de volgende verkiezing aandacht voor te hebben. Voor de volgende verkiezing wordt daarom aanbevolen ook de (aspirant-)kandidaten als doelgroep voor de website te formuleren.

Ad 4) Informatiebijeenkomsten

In samenwerking met Delfland en Hollandse Delta i.o. is er een informatiebijeenkomst georganiseerd voor overkoepelende maatschappelijke organisaties om hen te wijzen op de mogelijkheid van ondersteuning van kandidaten. Hiervoor is een gezamenlijke uitnodiging gestuurd naar de organisaties. Ook zijn er advertenties over de informatiebijeenkomst geplaatst in regionale dagbladen. Slechts zeven organisaties hebben deelgenomen aan de informatiebijeenkomst.

Daarnaast heeft Schieland individueel twee bijeenkomsten georganiseerd voor geïnteresseerden in kandidaatstelling. De uitnodiging voor deze bijeenkomsten heeft op de website en in advertenties gestaan. De informatiebijeenkomsten zijn minder goed bezocht dan in 1999 bij de fusiewaterschappen. Aanbevolen wordt voor een volgende verkiezing te bezien of een andere, van de tot op heden gebruikelijke afwijkende, manier van informeren van organisaties en geïnteresseerden zinvol kan zijn.

Ad 8) Radiospots

Voor en tijdens de stemperiode zijn op Radio Rijnmond, Radio West en radio Noord-Holland drie radiospots uitgezonden in de ochtend- en avondspits en tijdens lunchtijd. De spots zijn ontwikkeld in samenwerking met Delfland, Hollandse Delta i.o. en Rijnland i.o. De eerste spot werd voor de stemperiode uitgezonden en informeerde over het stempakket dat binnenkort op de mat zou vallen. De tweede spot werd uitgezonden in de eerste week van de stemperiode. In deze spot werd voor informatie over de bestuurskandidaten verwezen naar www.kiezenvoorwater.nl (een gezamenlijke homepage met links naar de websites van de individuele waterschappen). In de laatste week van de stemperiode draaide de derde spot met de boodschap: vergeet niet te stemmen, op 6 oktober sluit de stemperiode. Het ontwikkelen van de radiospots in gezamenlijkheid bleek een vrij moeizaam proces. Een belangrijke factor daarbij was het feit dat alleen Rijnland ervoor had gekozen om naast het stemmen per post het stemmen per internet aan te bieden. Waar Rijnland het internetstemmen wilde benadrukken, wilden de andere waterschappen het stemmen per post accentueren.

Ad 9) Driehoeksborden

In bijna alle gemeenten in het beheersgebied zijn driehoeksborden geplaatst. Een aantal dagen voor aanvang van de stemperiode zijn ze neergezet. Aan het einde van de stemperiode zijn ze weggehaald.

Ad 10) Posters

De posters die zijn gemaakt voor de driehoeksborden zijn in een kleiner formaat tijdens de stemperiode opgehangen in eigen gebouwen, gemeentehuizen, bibliotheken en sportcentra. De posters zijn ook aan de bestuurskandidaten gegeven ter ondersteuning van hun individuele campagne.

Ad 11) Stempakket

Het stempakket bestond uit een aanbiedingsbrief, een of meerdere stembiljetten, een of meerdere kandidatenboekjes en een retourenvelop. Net als het kandidaatstellingspakket is dit pakket zo gedrukt dat het een eenvoudige en milieuvriendelijke uitstraling had. In 1999 werd door de samenwerkende waterschappen een veelkleurige glossy-brochure geproduceerd, wat veel kritiek heeft opgeleverd. In 2004 was er daarom gekozen voor een brochure van mat, niet glanzend papier met drie kleuren. Een dergelijke sobere papiersoort is voor een volgende verkiezing weer aan te bevelen, aangezien kritiek als in 1999 over het 'dure pakket' in 2004 vrijwel is uitgebleven. Een enkele kandidaat merkte in de enquête op dat de attentiewaarde van het stempakket te gering was, maar dit had vooral betrekking op de afbeelding, niet zozeer op het papier.

De stempakketten zijn op de eerste dag van de stemperiode bezorgd. Er is overwogen om elk huishouden één kandidatenkrant te bezorgen, enkele dagen voor de verkiezingsbescheiden. Voordelen hiervan zouden zijn geweest: een besparing op drukwerk (maar niet op verzendkosten) en vermindering van irritatie over het dubbelop ontvangen binnen een huishouden van kandidatenboekjes. Hier is om organisatorische redenen niet voor gekozen. Voor een verkiezing wordt het van groot belang geacht dat de kandidatenkrant/lijst iedere stemgerechtigde daadwerkelijk bereikt. Om dit te bewerkstelligen zou, mede vanwege beperkingen in de bestandsopbouw, meer tijd en geld nodig zijn dan zou worden bespaard.

Ad 12) Persberichten

Tijdens het project Bestuursverkiezing 2004 zijn acht persberichten verstuurd naar de huis-aan-huisbladen in de gemeenten in het beheersgebied en naar regionale dagbladen. Deze zijn zeer regelmatig aanleiding geweest voor een artikel. Hierdoor heeft de verkiezing veel free-publicity gekregen. De perscontacten zijn ook uitgenodigd voor de openbare zittingen van het stembureau. Daar is slechts door één journalist één keer gebruik van gemaakt. De persberichten die zijn verstuurd hebben tot veel berichtgeving in de kranten geleid.

Ad 13) De medewerkers van de Krimpenerwaard, Schieland en ZHEW konden op het medewerkersdeel van de fusiesite over de bestuursverkiezing lezen. Deze informatie is door tijdgebrek gedurende het project statisch geweest. Over mijlpalen zoals het bekend worden van de kandidaten en de uitslag zijn de medewerkers via e-mailberichten geïnformeerd. Ook over de vermoedelijke valsheid in geschrift zijn e-mails naar medewerkers verstuurd. De interne communicatie heeft door tijdgebrek minder aandacht gekregen dan was gepland. Hierdoor zijn de medewerkers waarschijnlijk niet allemaal naar behoefte geïnformeerd. Bij de volgende verkiezing is het wenselijk de interne doelgroepen niet te gemakkelijk als minder belangrijk te zien.

Ad 14) In de personeelsbladen van de Krimpenerwaard en van Schieland is een paar keer een (achtergrond)artikel geplaatst over de verkiezing.

5. KIESREGISTER

Betrouwbaarheid kiesregister

Er is voor de bestuursverkiezing 2004 veel tijd en energie gestoken in de opbouw van het kiesregister. Door de samenvoeging van bestanden van twee waterschappen en een zuiveringsschap was de opbouw van het kiesregister complexer dan bij eerdere verkiezingen. Mede dankzij het feit dat de fusiepartners en de andere naburige waterschappen dezelfde verkiezingsmodule gebruikten, konden de data op een

eenduidige wijze verwerkt en gecontroleerd werden. Gedurende de opbouw van het register is veelvuldig gecontroleerd op juistheid en volledigheid. Hierdoor konden ook verbeteringen in de bronbestanden worden aangebracht. Deze verbeteringen hebben geleid tot honderden nieuwe aanslagen, soms ook over voorgaande jaren.

Kiesbestand categorie Gebouwd

Een precair onderdeel van het kiesregister is de volledigheid van het kiesbestanden voor de huiseigenaren in nieuwbouwwijken. De te gebruiken bron voor het kiesregister, het omslagenbestand, is per definitie niet 100% actueel, onder meer omdat het waterschap afhankelijk is van de door de gemeenten aan te leveren WOZ-bestanden. Een goede actualiteit is voor het stemrecht noodzaak. Om die reden is extra aandacht besteed aan de opname van (stemgerechtigden uit) nieuwbouwwijken in het kiesregister bij de opbouw van het bestand. Aan alle gemeenten zijn ten behoeve van de verkiezingen WOZ-totaalbestanden opgevraagd. Was er in 1999 nog sprake van een incident op dit vlak (700 stemgerechtigden in een nieuwbouwwijk Moordrecht ontvingen in eerste instantie geen stembiljet Gebouwd), in 2004 is daar voor Gebouwd niet van gebleken. Uit reacties van kiezers (huiseigenaren) tijdens de stemperiode bleek wel dat er incidenteel ten onrechte geen stembiljet was verstrekt. Deze fouten konden tijdig worden hersteld. Een knelpunt bleek, net als voorheen, te zijn het verstrekken van een stembiljet gebouwd bij een gedeelde eigendom. De toezending van het stembiljet aan degene die als eerste in het kadaster is genoemd, leverde veel onbegrip op. Uitleg hierover in het stempakket bleek niet te worden gelezen of geaccepteerd. Bij de volgende verkiezing zal er wederom gestreefd moeten worden naar een manier om irritatie te beperken; in ieder geval moet deze categorie/de betrokkenen hier apart over geïnformeerd worden.

Kiesbestand categorie Ingezetenen

Voor het stemrecht van de categorie ingezetenen is het bestand van de Gemeentelijke basisadministratie (GBA) bepalend. Schieland en ZHEW (dat de ingezetenengegevens leverde voor de Krimpenerwaard) hadden voor de ingezetenenomslag een eigen ingezetenenbestand. Dit is geen volledige kopie van het GBA. Voor het heffen van de omslagen is een volledig GBA bestand ook niet nodig. Voor de verkiezingen is een compleet, actueel en betrouwbaar GBA bestand van het gebied echter wel nodig. Om die reden is voor het hele gebied van alle gemeenten apart een totaallevering GBA opgevraagd en gekregen. Voor gemeenten die voor minder dan 75% in het beheersgebied vallen, kon een dergelijke totaallevering echter niet worden verkregen. Op basis van nader onderzoek zijn voor die gemeenten nog aanvullende GBA-leveringen gevraagd. Ondanks de extra acties die zijn verricht om een optimaal betrouwbaar ingezetenenbestand te verkrijgen, bleek dit bestand niet geheel volledig. Voor een gemeente in het gebied van de Krimpenerwaard moesten tijdens de stemperiode nog 200 suppletie-biljetten aan de stemgerechtigden worden verstrekt. Voor een volgende verkiezing moet zeer tijdig intern worden onderzocht hoe dit probleem kan worden voorkomen/beperkt.

In totaal zijn nog geen 3000 (0,6% van het aantal verzonden stempakketten) stembiljetten onbestelbaar retour gekomen. Bij het merendeel van deze stembiljetten bleek dat de stemgerechtigde zich niet correct had ingeschreven bij de gemeente. Men verzuimt regelmatig verhuismutaties tijdig door te geven. Dit komt zeer vaak voor bij verhuizing naar het buitenland.

Conclusie en aanbeveling

Tijdens de stemperiode zijn voor de categorie Gebouwd incidenteel alsnog stembiljetten verstrekt aan stemgerechtigden die ten onrechte niet het bestand stonden. Voor Ingezetenen is aan een grotere groep stemgerechtigden tijdens de stemperiode alsnog een stembiljet gestuurd. Fouten op dit vlak mogen eigenlijk niet voorkomen, maar blijken echter soms onvermijdelijk te zijn. In zijn algemeenheid mag, gezien de veelvuldige controles bij de bestandsopbouw en de relatief beperkte groep kiezers die in de

stemperiode aangaf geen stembiljet te hebben ontvangen, gesproken worden van een betrouwbaar (zeker 95% correct) kiesregister. Het probleem bij het verstrekken van één stembiljet gebouwd bij een gedeelde eigendom (dat wordt toegestuurd aan degene die als eerste in het kadaster is genoemd) moet voor de volgende verkiezing nog beter worden toegelicht. Aanbevolen wordt de betreffende categorie naast de uitleg hierover in het stempakket via bijvoorbeeld een brief van te voren te informeren. Aanbevolen wordt tenslotte voor een volgende verkiezing zeer tijdig intern te onderzoeken hoe een volledig ingezetenenbestanden kan worden verkregen.

6. SAMENWERKING

In 1999 lag de organisatie van de bestuursverkiezing voor de waterschappen (met uitzondering van De Krimpenerwaard) in Zuid-Holland bij een samenwerkingsverband, dat werd getrokken door Rijnland. Gebleken is toen dat een dergelijke verregaande samenwerking voor de verkiezing op zich goed mogelijk is, mits gegarandeerd aan een aantal organisatorische randvoorwaarden wordt voldaan. In het evaluatierapport van het project is toen vermeld dat 'de waterschappen in een van de belangrijkste doelstellingen van samenwerken, het tonen van één gezicht' geslaagd lijken te zijn. Schieland concludeerde destijds in zijn bestuurlijke evaluatie van het project dat 'wij op zich positief tegen een groot samenwerkingsverband in Zuid-Holland staan', en dat het daarvoor noodzakelijk is dat al twee jaar voor de feitelijke verkiezing wordt gestart met een planvormingfase waaraan alle deelnemende waterschappen deelnemen en er voldoende draagvlak kan worden gecreëerd'. 'Blijkt tijdens de planvormingfase dat een verregaande samenwerking niet haalbaar is, dan is samenwerking in kleiner verband een goede optie'.

Begin 2003 werd in Zuid-Holland duidelijk dat voor een verregaande samenwerking in een samenwerkingsverband als in 1999 onvoldoende draagvlak bestond. Wel werd tussen de waterschappen afgesproken dat daar waar dit meerwaarde kon hebben (bijvoorbeeld gezamenlijke communicatiemiddelen, productie van stempakketten) zou worden samengewerkt. In het projectplan is als een uitgangspunt opgenomen dat de Zuid-Hollandse waterschappen ernaar streven een gezamenlijke breed herkenbare campagne te voeren, en dat op organisatorische vlakken zal worden samengewerkt waar dit (schaal)voordelen op kan leveren.

De perioden van terinzagelegging kiesregister, kandidaatstelling en stemming en de dag van stemopneming waren in Zuid-Holland gelijkgeschakeld, evenals de data van de zittingen van het stembureau en de toelating door het algemeen bestuur. Gedurende de hele verkiezingsperiode is in Zuid-Holland intensief onderling informatie uitgewisseld. Met Delfland en Hollandse Delta i.o. werd op organisatorisch vlak nauw samengewerkt. Met deze waterschappen is een gezamenlijke Europese aanbestedingsprocedure doorlopen voor het drukwerk, het printen en de stemverwerking en is bij hetzelfde bedrijf aanbesteed. Ook lieten de drie waterschappen de opbouw van het kiesregister door hetzelfde automatiseringsbedrijf uitvoeren. Verondersteld mag worden dat de Europese aanbesteding enige schaalvoordelen heeft opgeleverd, maar of de kosten van die aanbesteding in zijn geheel lager waren dan bij een onderhandse opdrachtverlening het geval was geweest is niet geheel zeker (zie hoofdstuk 7 Financiën). Wel heeft deze samenwerking in ieder geval het voordeel van onderlinge kennisuitwisseling en opbouw van kennis gehad. De Europese aanbesteding vroeg echter veel extra voorbereidingstijd (ten opzichte van een opdrachtverstrekking op basis van bijvoorbeeld drie offertes) en onderlinge afstemming. De extra voorbereidingstijd is overigens later gedeeltelijk teruggewonnen. De aanschaf van dezelfde verkiezingsmodule door drie waterschappen was voor de opbouw van de kiesregisters voordelig uit oogpunt van zowel kosten als de opbouw van de kiesregisters. De onderlinge samenwerking verliep over het algemeen probleemloos, met uitzondering van de voorbereidingen voor de gezamenlijke breed herkenbare campagne. Deze gezamenlijke campagne is uiteindelijk niet gevoerd (zie daarvoor hoofdstuk 4 Communicatie).

Gedurende het project was er vanzelfsprekend ook intensieve afstemming en samenwerking tussen de organisator Schieland en de fusiepartners. Met name het hoogheemraadschap van de Krimpenerwaard was nauw betrokken bij de voorbereiding en uitvoering van de verkiezing. In de stuurgroep van het project namen de waarnemend dijkgraaf en secretaris-directeur van de Krimpenerwaard deel. In de projectgroep zaten ambtenaren van zowel Schieland als de Krimpenerwaard. Voorstellen voor het algemeen of dagelijks bestuur van Schieland over de verkiezing en informerende notities terzake, werden ook ter kennis gebracht aan het algemeen en/of dagelijks bestuur van de Krimpenerwaard.

Conclusie en aanbeveling

Tijdens het project is op organisatorisch vlak intensief samengewerkt. Deze samenwerking verliep veelal goed en kan als positief worden beoordeeld. De voordelen ervan zijn deels gelegen in kostenvoordelen (vooral bij de verkiezingsmodule), deels in de wederzijdse kennisuitwisseling en –opbouw. Aanbevolen wordt voor de volgende verkiezing weer te streven naar samenwerking op organisatorisch vlak. Of dit ook moet inhouden een gezamenlijke Europese aanbesteding aan te gaan, zal dan goed onderzocht moeten worden (bezien van benodigde tijdsinvestering, tijdig hebben van een goed beeld van de kosten bij onderhandse opdrachtverlening etc.). Op het gebied van de publiciteit wordt een goede samenwerking sterk aanbevolen. Het tijdig creëren van voldoende bestuurlijk draagvlak daarvoor blijkt onontbeerlijk te zijn.

7. FINANCIËN

In de verenigde vergadering van Schieland van juni 2004 is een krediet beschikbaar gesteld voor het project bestuursverkiezing van € 881.500. Dit bedrag bestond uit vijf onderdelen:

• opbouw kiesregister	€ 80.000
• productie stempakketten en stemverwerking	€ 199.000
• porti	€ 227.500
• communicatie	€ 130.000
• overig en personele lasten	€ 245.000.

In de rapportage van de verkiezing van januari 2005 is aangegeven dat sprake is van een onderschrijving van circa 130.000 van het totaalkrediet. Dat bedrag was een voorlopig bedrag. De totale kosten van het project komen uit op € 723.228, waarmee het projectkrediet dus met € 158.272 wordt onderschreden. De kosten per kiesgerechtigde (560.616) komen daarmee op uit op € 1,29. In 1999 bedroegen deze voor Schieland 2,85 gulden (€ 1,29) en voor de Krimpenerwaard 2,08 gulden (€ 0,94).

De onderschrijving is gelegen in de diverse out of pocketkosten. De raming van de kosten van productie van de stempakketten en de stemverwerking bedroeg in totaal € 199.000. De werkelijke kosten waren € 141.300. Met name de kosten van het drukwerk zijn lager uitgevallen dan was begroot. De prijzen in de drukwerkmarkt zijn vanwege de grote concurrentie in deze branche de laatste tijd relatief laag. De portiekosten waren daarentegen duurder dan aanvankelijk was begroot. De begroting was gebaseerd op een speciaal laag tarief voor de verkiezingspost dat in 1999 werd gebruikt. Dit tarief bleek echter te zijn gewijzigd. Over de hoogte van het krediet wordt hier nog opgemerkt dat het bedrag dat was begroot voor de post communicatie, € 130.000, in vergelijking met andere waterschappen in Zuid-Holland relatief laag was. Elders zijn bedragen van € 400.000 tot € 500.000 opgenomen.

Voor de herverkiezing is geen apart krediet aangevraagd. Besloten is eerst te bezien wat de werkelijke kosten van de herverkiezing zouden zijn. Inmiddels is duidelijk dat de kosten van de herverkiezing iets meer dan € 150.000 bedragen. Er is een beperkte overschrijving van het krediet te verwachten. Op dit moment is daar nog geen volledig

inzicht in. De niet-toegelaten kandidaat is aansprakelijk gesteld voor de kosten die het hoogheemraadschap wegens de onvolkomenheden in zijn opgave tot kandidaatstelling heeft moeten maken en nog moet maken.

Europese aanbesteding

Voor de verkiezing in 2004 is ervoor gekozen voor de diensten productie van de stembescheiden en stemverwerking Europees aan te besteden onder een paraplu met Delfland en ZHEW. De bedragen van beide diensten bleven voor HHSK i.o. onder de Europese aanbestedingsgrenzen (Europese richtlijnen). Hollandse Delta i.o. (met ZHEW als organiserende partij), die net als Delfland wel aan Europese aanbesteding was gebonden, nodigde de andere waterschappen in Zuid-Holland uit tot een gezamenlijke aanbesteding. Omdat een gezamenlijke aanbesteding schaalvoordelen mee zou kunnen brengen is Schieland, net als Delfland, op die uitnodiging ingegaan. Het aanbestedingsproces is begeleid door een juridisch adviesbureau. Het bureau bood expertise in de vorm van een toets op het bestek en begeleiding en advies in de selectie en gunningsfase van het project. Hiermee is zekerheid verkregen over de rechtmatigheid van bepaalde keuzes en zijn risico's van bezwaar tegen het gunningbesluit beperkt. Uitgangspunt bij de aanbesteding was één procedure, met uiteindelijk één geselecteerde partij, uitmondend in drie afzonderlijke overeenkomsten. Net als bij de verkiezing 1999 is gekozen voor een openbare aanbesteding, omdat het gezien de ervaring toen, de aard en omvang van de opdracht en de markt niet in de lijn der verwachting lag dat er een dermate groot aantal potentiële aanbieders actief is dat een niet-openbare procedure noodzakelijk is. Of de Europese aanbesteding grote kostenvoordelen heeft opgeleverd is niet goed te zeggen, omdat er geen goed inzicht was en is van de te betalen bedragen bij een onderhandse selectie. Verondersteld mag worden dat er schaalvoordelen waren verbonden aan de Europese aanbesteding. Daar tegenover staat dat de productie van de stembescheiden voor drie waterschappen complexer, en dus per stempakket iets duurder, is dan die voor een waterschap. Ook vraagt de externe begeleiding het nodige en vraagt de voorbereiding van een Europese aanbesteding relatief veel tijd en dus geld; deze extra tijd wordt echter in een later stadium gedeeltelijk terugverdiend.

Een praktisch lastig aspect bleek het feit dat, in verband met de relatief lange doorlooptijd van de aanbestedingsprocedure, al in een vroeg stadium drukwerkspecificaties moesten worden opgesteld voor het papier, het drukwerk en het printwerk e.d. Dit kwam op een moment, ver voor de verkiezingen, waarop de keuzes op dit vlak nog niet waren gemaakt. De projectorganisatie was op dat moment nog in een inventariserende en oriënterende fase. Mocht voor een volgende verkiezing weer Europees worden aanbesteed, dan dient hier rekening mee gehouden te worden. Des te nauwkeuriger de drukwerkspecificaties in het bestek worden aangegeven, des te minder problemen/discussies er in een later stadium ontstaan tussen opdrachtgever, ontwerper, drukker of printbedrijf.

Conclusie

Al met al kan worden geconcludeerd dat het gevraagde krediet passend is geweest. Voor een volgende verkiezing zou een dergelijk bedrag, rekening houdend met inflatie en de nodige markt-prijsontwikkelingen, in principe volstaan. Bedacht zij wel dat het bedrag dat Schieland had opgenomen voor de post communicatie, € 130.000 in vergelijking met andere waterschappen in Zuid-Holland erg laag was. Als bij een volgende verkiezing wederom een vergelijkbaar bedrag voor die post wordt opgenomen, zal net als in 2004 met een relatief sober communicatiepakket genoeg genomen dienen te worden. Aanbevolen wordt voor een volgende verkiezing wederom een Europese aanbesteding voor de productie van stempakketten en de stemverwerking te overwegen, in samenwerking met andere waterschappen (mits dit dan nog niet verplicht is gesteld voor de te leveren diensten). Verondersteld mag worden dat daar schaalvoordelen aan te behalen zijn. Wel dient voor een goede prijsvergelijking inzicht te bestaan in de kosten van die diensten bij een onderhandse aanschaf ervan.

8. KIESREGLEMENT

In de evaluatie van de verkiezing 1999 zijn met betrekking tot het toen vigerende kiesreglement onder meer de volgende aanbevelingen opgenomen:

- het inkorten van de kandidaatstellingsperiode naar één of enkele kalenderdagen
- het verruimen van de termijn tussen de kandidaatstelling en verkiezingen van 90 dagen naar 120 dagen
- het inkorten van de verkiezingsperiode en
- het vervroegen van het uiterste tijdstip waarop duplicaten kunnen worden aangevraagd.

Model kiesreglement

Deze en andere aanbevelingen zijn na de verkiezingen van 1999 meegegeven aan de landelijke werkgroep Kiesreglement. Deze werkgroep was ingesteld om een algemene maatregel van bestuur (Amvb) voor de waterschapsverkiezing op te stellen, ingevolge artikel 30b van de Waterschapswet. In de werkgroep namen het ministerie van V&W, de provincies en waterschappen deel. Toen de voorbereidingen voor de verkiezingen in Zuid-Holland al in volle gang waren, heeft het ministerie van V&W geconstateerd dat de bedoelde Amvb niet vastgesteld kon worden zonder voorafgaande wijziging van de Waterschapswet. Deze wetswijziging was destijds in voorbereiding, maar zou zeker niet meer gereed zijn voor de bestuursverkiezing in Zuid-Holland. Besloten is toen een model kiesreglement te ontwikkelen, dat als basis zou gaan dienen voor de in de maak zijnde (rijks)kiesregeling. Dit, snel nadien ontwikkelde, model is vervolgens door het ministerie van V&W als grondslag voor provinciale regelgeving voorgesteld, vooruitlopend op de vaststelling van het wettelijk voorgeschreven kiesreglement voor de waterschappen.

Medio april 2004 werd duidelijk dat de vaststelling van het kiesreglement gepland stond voor de vergadering van provinciale staten van 30 juni 2004. Aangezien deze vaststelling zou zijn na de dag van de kandidaatstelling hebben de dijkgraven en voorzitter van Schieland, Delfland en ZHEW per brief van 16 april 2004 bij de gedeputeerde op aangedrongen op versnelling van de vaststellingsprocedure. Uiteindelijk is het kiesreglement op 26 mei 2004 door provinciale staten vastgesteld. De late vaststelling van het kiesreglement werkte voor de voorbereiding van de verkiezing en met name voor de opbouw van het kiesregister vertragend.

Belangrijkste veranderingen ten opzichte van het oude kiesreglement Zuid-Holland

In het kiesreglement 2004 zijn de belangrijkste veranderingen ten opzichte van het oude:

- een aanpassing in verband met de aanwezigheid van kiesdistricten
- de verlenging van termijnen, waaronder de verruiming van het aantal dagen tussen dag van kandidaatstelling en einde stemperiode (van 90 naar 120);
- het bepalen van de kandidaatstellingsperiode op één dag, met de mogelijkheid extra tijdvakken aan te wijzen voor kandidaatstelling.

Ervaringen met het Zuid-Hollands waterschapskiesreglement

In het algemeen geldt dat de wijzigingen die zijn aangebracht ten opzichte van het oude reglement positief zijn. Er blijven echter verbeterpunten. In hoofdstuk 9 worden aanbevelingen gedaan naar aanleiding van de fraudekwestie. Het zou daarnaast zeer nuttig zijn als er een landelijk uniform kiesreglement ontstaat dat, daar waar dit nodig en/of passend is, aansluit bij de reglementen zoals die ook voor de verkiezing van provinciale staten en gemeenten geldt. Daarbij zouden dan de genoemde verbeteringen zoveel mogelijk moeten worden aangebracht. Belangrijk is dat dit kiesreglement uiterlijk in 2007 wordt vastgesteld.

9. SPECIFIEKE VRAAGSTUKKEN EN PROBLEMEN

Fraudekwestie

Op 14 september 2004 ontving het stembureau een vraag van het waterschap Brabantse Delta of twee specifieke personen zich ook kandidaat hadden gesteld voor de verkiezing voor HHSK i.o. Deze vraag werd gesteld in verband met vermoedelijke valsheid in geschrift door deze twee kandidaten. Toen bleek dat beide heren zich ook voor HHSK i.o. kandidaat hadden gesteld, is twee dagen voor de start van de verkiezing, op 23 september 2004, in een openbare stembureauzitting bekend gemaakt dat nader onderzoek van de twee kandidatenopgaven uitwees dat de ondersteunerslijsten die bij de opgaven hoorden, niet zijn ondertekend door ten minste tien personen die bevoegd zijn tot kandidaatstelling. Het onderzoek bestond eruit dat alle ondersteuners van de betreffende kandidaten zijn benaderd met de vraag of zij daadwerkelijk ondersteund hadden en hun naam en handtekening op de ondersteunerslijst hebben gezet. Een aantal van hen verklaarde – telefonisch en/of op schrift – van geen ondersteuning te weten. In een open brief heeft een van de twee betreffende kandidaten laten weten zelf namen en handtekeningen van ondersteuners te hebben geplaatst op de lijst van ondersteuners. Het stembureau constateerde dat als het bovengenoemde het stembureau bekend was geweest in de kandidaatstellingsfase, de opgaven door het stembureau ongeldig zouden zijn verklaard. Het stembureau was van oordeel dat het stembureau op 23 september, na de kandidaatstellingsfase, niet de bevoegdheid had de opgaven alsnog ongeldig te verklaren of de kandidaten van de kandidatenlijst te halen. In de kandidaatstellingsperiode was overigens al door het stembureau vastgesteld dat er aan de betreffende opgaven verzuimen kleefden. Bij een van de twee opgaven bleek een onjuist woonadres te zijn opgegeven en bij beide opgaven was sprake van een onvoldoende aantal rechtsgeldige ondersteuners. In de kandidaatstellingsperiode zijn deze verzuimen tijdig hersteld.

Eén van de twee betreffende kandidaten is gekozen, maar vervolgens niet toegelaten door de verenigde vergadering op 27 oktober 2004. Op 10 november 2004 heeft de Afdeling Rechtspraak van de Raad van State (ARRvS) dit besluit vernietigd en uitgesproken dat de verkiezing van de categorie Gebouwd, district Schieland, niet rechtsgeldig is verlopen. Dit omdat niet zeker was dat 'alle kiezers bij het uitbrengen van hun stem op de hoogte waren van de door het stembureau vastgestelde onregelmatigheden, noch dat de uitkomsten van het verrichte onderzoek en hetgeen daaromtrent op dat moment al dan niet bekend is geworden bij de kiesgerechtigden, bij hen tot verwarring heeft geleid'. Als gevolg hiervan moet de verkiezing voor dit deel over.

Het is een ongelukkig feit dat de fraude met de handtekeningen niet in de kandidaatstellingsfase is ontdekt. Dit is echter op zich niet vreemd. Een controle van de ondersteunerslijsten houdt in een onderzoek naar de bevoegdheid tot ondersteuning: relevant is daarbij of de personen behoren tot de categorie en het kiesdistrict waarvoor kandidaat wordt gesteld. Hiertoe worden de op de ondersteunerslijsten aangegeven naam, adres, woonplaats en geboortedatum van de ondersteuners gecontroleerd. Bij een dergelijke controle wordt, althans werd, er niet van uitgegaan dat kandidaten niet te vertrouwen zijn en dat de handtekeningen van ondersteuners daarom op echtheid gecontroleerd moeten worden. Waterschapswet noch Kiesreglement schrijven overigens voor dat de controle ook moet inhouden een check of de vermeende ondersteuner daadwerkelijk (met zijn eigen handtekening) heeft ondersteund.

Communicatie over de fraude

Vrijwel direct na het bekend worden van de mogelijke fraude zijn betrokkenen (kandidaten) en pers daarover actief geïnformeerd. Daarbij is duidelijk gemaakt dat er vermoedelijke fraude is ontdekt, helaas pas na de kandidaatstellingsperiode en dus niet meer tijdig. De media hadden zeer veel aandacht voor de fraude. De fraudekwestie heeft het imago van de waterschappen vanzelfsprekend geen goed gedaan. Opgemerkt wordt wel dat de krantenkoppen over 'de fraude of de fraudeurs' spraken en niet over de 'onzorgvuldige waterschappen'.

Conclusie en aanbeveling

Een veel gehoorde opmerking in dit verband is dat een dergelijke fraudekwestie kan worden voorkomen, door reglementair voor te schrijven dat ondersteuners een kopie van hun legitimatiebewijs verstrekken bij het inleveren van de kandidatenopgave. Als een kopie van een legitimatiebewijs verplicht gesteld wordt, is een vergelijking van handtekeningen mogelijk. Deze eis vraagt een extra inspanning van kandidaten. Als kandidaten handtekeningen van ondersteuners vergaren, zal immers lang niet iedere ondersteuner de mogelijkheid hebben direct een kopie van een legitimatiebewijs te geven. Daar komt bij dat als er een kopie van een legitimatiebewijs wordt verstrekt, er nog geen zekerheid is dat de ondertekening daadwerkelijk door de ondersteuner is gezet. Die zekerheid kan alleen worden bereikt als de ondersteuners persoonlijk naar het stembureau komen om hun handtekening in het bijzijn van een lid van het stembureau of een ondersteunend ambtenaar te zetten. Een alternatief voor deze tijdrovende inspanning is wellicht een telefonische (eventueel steekproefsgewijze) controle van de ondersteuners. Een steekproef geeft echter ook de gewenste zekerheid niet.

Het is overigens twijfelachtig of het opnemen van een dergelijk voorschrift juridisch houdbaar is. Aanbevolen wordt een landelijke werkgroep te laten onderzoeken of het wenselijk en juridisch haalbaar is deze legitimatie-eis op te nemen in het reglement. Als dit niet het geval blijkt te zijn, de werkgroep te vragen een of meer alternatieven te formuleren. Wellicht is er een (bestuursrechtelijke) mogelijkheid te creëren het stembureau ook bevoegd te verklaren tot beoordeling van de kandidatenopgaven indien onrechtmatigheden in de fase van kandidaatstelling pas na die fase bekend worden. Dit vraagt wel een wijziging van Kiesreglement en Waterschapswet.

Stembureauzittingen

Het stembureau hield in totaal vijf zittingen in het kantoor van Schieland. De eerste zitting, op 28 juni 2004, waarin de opgaven tot kandidaatstelling zijn onderzocht was een zitting achter gesloten deuren, de andere zittingen waren openbaar. Tijdens de tweede zitting op 1 juli 2005 werd besloten over de geldigheid van de opgaven. Op 23 september 2005 hield het stembureau een extra zitting waarin twee kandidatenopgaven nader onderzocht zijn. Op 8 oktober en 13 oktober 2005 zijn respectievelijk de stemmen opgenomen en de verkiezingsuitslag vastgesteld. Bij de openbare zittingen waren, net als in 1999, slechts enkele toehoorders aanwezig. De zittingen verliepen zonder noemenswaardige problemen, zij het dat de zitting van 8 oktober iets later begon dan was gepland. Dit was een gevolg van het feit dat het bestand met de stemopneming bijna 7 uur later was opgeleverd dan was afgesproken.

Verzending stempakketten

In het projectplan is als een uitgangspunt gehanteerd per kiesgerechtigde alle stembescheiden zoveel mogelijk in één envelop te versturen. Dit is voor de verkiezing 2004 in vrijwel alle situaties gelukt.

De stempakketten zijn op woensdag 22 september per 48-uurs dienst ter post aangeboden met als doel de stempakketten op vrijdag 24 september 2004 te bezorgen. Van enkele stemgerechtigden is vernomen dat het stempakket pas op maandag 27 oktober 2004 is bezorgd. Er zijn echter geen meldingen binnengekomen waaruit blijkt dat de bezorging in grote getale later dan vrijdag 24 september heeft plaatsgevonden.

Interne telefonische informatiedienst

In 2004 zijn circa 1000 meest telefonische reacties binnengekomen en beantwoord door de ambtelijke organisatie. Naast telefonische vragen kwamen er ook vragen binnen via het e-mailadres en de website. Een belangrijk deel van de reacties betrof algemene verzoeken om informatie over het waterschap tijdens de stemperiode (circa 44%) of informatie over de kandidaatstelling, de verkiezing of de stembiljetten (circa 37%). Het aantal vragen over de fraudekwestie was relatief beperkt (6%). Bijlage 3 bevat een overzicht van de soorten gestelde vragen. In 1999 was voor de beantwoording van

vragen en klachten door het samenwerkingsverband een callcenter ingeschakeld. Schieland ontving toen circa 350 schriftelijke en mondelinge klachten en vragen, deels via het externe callcenter en deels rechtstreeks. De Krimpenerwaard ontving in 1999 circa 200 reacties rechtstreeks. In 1999 bleek dat de inschakeling van een callcenter niet kon voorkomen dat er heel veel vragen rechtstreeks bij het waterschap terecht kwamen. Dit werd gedeeltelijk veroorzaakt doordat de medewerkers van het callcenter onvoldoende waren ingevoerd om de vragen over het waterschap en de verkiezingen te beantwoorden, ondanks de instructie die de medewerkers vooraf hebben gekregen. In 2003 is er voor gekozen om de vragen en klachten direct intern af te handelen. Uit reacties van kiezers en de schriftelijke enquête onder de kandidaten kan worden afgeleid dat men over het algemeen tevreden was over de kwaliteit en snelheid van de beantwoording. Aanbevolen wordt deze informatievoorziening ook bij een volgende verkiezing weer intern te organiseren.

Stemverwerking

De stemverwerking heeft in 2004 plaatsgevonden in een, door het stembureau gecontroleerde omgeving bij het bedrijf Cendris, in een vestiging te Alphen aan den Rijn. Voor het proces van stemverwerking is vooraf, conform het kiesreglement, een protocol opgesteld. De procesinrichting en technische en aanverwante ondersteuning vanuit het stemverwerkende bedrijf was erop gericht de inzet van ondersteuners van het stembureau vanuit de waterschappen zoveel mogelijk te beperken. Deze inzet kon, in vergelijking met de inzet in 1999, inderdaad beperkt blijven. Deze inzet betrof de ondersteuning van het stembureau bij de beoordeling van de (on)geldigheid van stembiljetten. De beoordeling kon zowel digitaal (via een scan van de biljetten) geschieden als aan de hand van de stembiljetten zelf. Het stembureau heeft tijdens de zitting van de stemopneming (tevens bekendmaking voorlopige uitslag) over de geldigheid van een aantal stembiljetten geoordeeld. Ook was het mogelijk dat het stembureau de scans van de stembiljetten beoordeelde. Het stembureau heeft hier geen gebruik van gemaakt. Het proces van stemverwerking kan als geschikt worden aangemerkt. Mocht een volgende verkiezing wederom schriftelijk zijn, dan zou ook overwogen kunnen worden de voorbereidende werkzaamheden van de stembureauzitting in het gemeenlandshuis te houden.

De eerste werkdag (maandag) waarop de biljetten retour konden komen is er erg weinig ontvangen. Daarna groeide de stroom geleidelijk. De laatste dagen voor het sluiten van de stembus was het aantal zodanig gegroeid dat Cendris de stroom niet volgens planning kon verwerken. Van te voren was gegarandeerd dat in dergelijke situaties een beroep zou worden gedaan op andere vestigingen/bedrijven. In de praktijk kwam het bedrijf deze afspraak niet na. De sluitingsdatum van de verkiezing was 8 oktober, 12.00 uur. Afsproken was dat de voorlopige verkiezingsuitslag zou worden aangeleverd op 10 oktober om 12.00 uur, de dag waarop de stembureauzitting om 19.00 in een openbare zitting bijeenkwam voor het bepalen van de voorlopige uitslag. Op 9 oktober werd echter om 11.40 uur door het bedrijf gemeld vertraging te hebben opgelopen en dat de uitslag verwacht werd om 16.00 uur. Uiteindelijk zijn de uitslagen pas doorgebeld tussen 18.20 uur en 18.50 uur die dag.

Opmerkelijk is dat veel stemgerechtigden meer dan één kandidaat aankruisen op een stembiljet. Over het aantal aan te kruisen kandidaten per stembiljet zijn veel telefonische vragen gesteld. Ook bleek er bij de stemverwerking relatief veel uitval (ongeldige stembiljetten) te worden gegenereerd, doordat er meer dan twee kruisjes op een formulier staan. Veel kiezers zetten één kruisje in elke verticale rij. Voor de volgende verkiezing wordt aanbevolen hier bij de keuze van het model stembiljet rekening mee te houden.

Blanco stem

In 1999 bleek dat het aantal kiezers dat een blanco stem had ingevuld relatief hoog was. Uit reacties van de kiezers bleek toen dat de kiezer voor het invullen van de blanco stem

veelal als reden opgaf 'de kandidaten niet te kennen'. In 2004 was er geen hokje voor een blanco stem aangeboden, omdat een blanco stem niet direct bijdraagt aan de stemtoewijzing aan kandidaten. Men kon wel 'blanco' stemmen door niets in te vullen. Het aantal blanco stemmen in 2004 was 595.

Toelating van de leden tot de verenigde vergadering

Toelatingsprocedure

Op 13 oktober 2004 heeft het stembureau de definitieve verkiezingsuitslag vastgesteld. Overeenkomstig het kiesreglement zijn de benoemden daarvan in kennis gesteld. Zij hebben allen binnen de daarvoor periode hun benoeming aangenomen. Aan de landsadvocaat is tevens een advies gevraagd over de mogelijkheden, argumenten en risico's van een besluit tot niet-toelating van de heer Bremer. Dit juridisch advies is vervolgens voorgelegd aan de Commissie Geloofsbrieven.

De Commissie Geloofsbrieven heeft de geloofsbrieven van de kandidaten op 25 oktober en 27 oktober 2004 onderzocht en het juridisch advies inzake de kwestie van de heer Bremer gewogen. De commissie heeft op basis van het advies van de landsadvocaat de verenigde vergadering van Schieland op 27 oktober 2004 geadviseerd de heer Bremer niet toe te laten tot de verenigde vergadering van Schieland en de Krimpenerwaard. De Verenigde Vergadering heeft op 27 oktober 2004 unaniem besloten de heer Bremer niet toe te laten tot het algemeen bestuur. De heer Bremer heeft vervolgens binnen de daarvoor geldende termijn beroep aangetekend bij de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State. De Raad van State heeft het besluit van de verenigde vergadering vernietigd en tevens de verkiezingen voor de categorie Gebouwd, kiesdistrict Schieland ongeldig verklaard.

Bijlage 1 overzichten relevante gegevens

Kandidaten

Categorie	Kiesdistrict Schieland	Kiesdistrict de Krimpenerwaard	Totaal
Ingezetenen	40 (12)*	11 (4)	51 (16)
Gebouwd	21 (7)	6 (2)	27 (9)
Ongebouwd	5 (3)	4 (3)	9 (6)
Bedrijven	6 (4)	1 (1)	7 (5)
Totaal	72 (26)	22(10)	94 (36)
Het aantal aangevraagde pakketten was: 132			

Spreading kandidaten over kiesdistricten (incl. twee nieuwe kandidaten bij de herverkiezing)

Kiesdistrict Schieland		
Aantal zetels: 26		
Aantal kandidaten: 72 (verkiezing 2004) en 2 (herverkiezing)		
Plaats	Aantal Kandidaten	Aantal gekozen kandidaten
Zoetermeer	3	2
Capelle aan den IJssel	13	5
Rotterdam	35	8
Nieuwerkerk aan den IJssel	4	3
Moordrecht	3	2
Zevenhuizen	2	1
Bleiswijk	6	2
Delft	1	0
Waddinxveen	1	0
Amsterdam	2	0
Berkel en Rodenrijs	1	1
Moerkapelle	1	1
Bersgschenhoek	1	0
Krimpen aan den IJssel	1	1

Kiesdistrict Krimpenerwaard		
Aantal zetels: 10		
Aantal kandidaten: 22		
Plaats	Aantal Kandidaten	Aantal gekozen kandidaten
Lekkerkerk	3	2
Krimpen aan den IJssel	5	3
Gouderak	2	2
Ouderkerk aan den IJssel	3	0
Bergambacht	2	1
Krimpen aan de Lek	1	0
Stolwijk	4	0
Schoonhoven	1	1

Berkenwoude	1	1
-------------	---	---

Overzicht van stemgerechtigden

Categorie	Kiesdistrict Schieland	Kiesdistrict de Krimpenerwaard	Subtotaal	Suppleties		Totaal
				Schieland	K'waard	
Gebouwd	93.172	19.961	113.133	11	279	113.423
Ingezetten	384.793	59.861	444.654	2	54	444.710
Ongebouwd	1.296	1.093	2.389	-	-	2.389
Bedrijven	94		94	-	-	94
Totaal	479.355	80.915	560.270	13	333	560.616

Overzicht van stemopkomst (per categorie en kiesdistrict)

	Categorie en kiesdistrict	Opkomst
Oktober 2004	Ingezetenen Schieland	14,71%
	Ingezetenen Krimpenerwaard	26,92 %
	Gebouwd Schieland	17,18 %
	Gebouwd Krimpenerwaard	27,49 %
	Ongebouwd Schieland	38,83 %
	Ongebouwd Krimpenerwaard	47,94 %
	Bedrijven Schieland (KvK Rotterdam)	67,39 %
	Bedrijven Schieland (KvK Haaglanden)	39,58 %
April 2005	Gebouwd Schieland	18,5 %

Verzonden stempakketten en onbestelbaar retour gekomen stembiljetten

In totaal zijn er 457.358 reguliere stempakketten verzonden en 346 suppletiepakketten (later aan het kiesregister toegevoegde stemgerechtigden), dus in totaal 457.704. Er zijn circa 2800 stempakketten retour gekomen. Dit betekent circa 0,5% onbestelbaar retour. Van ruim 2250 pakketten was het adres onbekend. Van circa 600 adressen zijn de bewoners vertrokken naar het buitenland en van circa 1650 adressen stonden de bewoners volgens de gemeente nog op het oude (incorrecte) adres ingeschreven. In totaal zijn 20 pakketten geweigerd.

Alle retour gekomen pakketten zijn onderzocht. De informatie die uit dit onderzoek is vrijgekomen is zo mogelijk (als dit betrekking had op de bronbestanden van de waterschappen) verwerkt in de belastingbestanden. 200 aangeschreven stemgerechtigden bleken te zijn overleden; erfgenamen hadden gebruik kunnen maken van het stemrecht, maar hebben dit niet gedaan (de post is ongelezen geretourneerd). De overige 350 stuks betrof inconsistentie in de bronbestanden of onterecht geweigerde post (brievenbus vol, geweigerd door geadresseerde). Voor zover mogelijk zijn de bronbestanden hierop verbeterd.

Telefonische en schriftelijke reacties

Er zijn circa 1000 meest telefonische reacties binnengekomen, met de volgende onderverdeling:

- informatie over de kandidaatstelling (circa 6,5%)
- algemene verzoeken om informatie over het waterschap tijdens de stemperiode (circa 44%)
- de verkiezingen of de stembiljetten (circa 31%)
- vragen van mede-eigenaren die een stembiljet gebouwd misten (circa 7%) Dat binnen een huishouden één van de stemgerechtigden twee stembiljetten kreeg werd niet begrepen.
- de aanschrijving van overleden personen (circa 3%)
- onjuiste tenaamstelling van het stempakket (waaronder de aanschrijving van vrouwen op naam van hun ex-echtgenoot) (circa 2,5%)
- de fraude (6%).

Bijlage 2 Weergave van de schriftelijke enquête onder de kandidaten

Hieronder volgt een weergaven van de schriftelijke enquête die onder kandidaten is gehouden. 42 van de 95 kandidaten hebben de gestelde vragen schriftelijk beantwoord. Eén van de gekozen kandidaten heeft naast de ingevulde vragenlijst nog een aanvulling gegeven in een persoonlijk gesprek met de projectsecretaris. De weergave bevat een inventarisatie van de gegeven antwoorden.

Hoe heeft u de bestuurverkiezing ervaren?

Goed	: 13
Middelmatig	: 2
In meer of mindere mate slecht	: 4
Teleurstellend/schokkend door fraude	: 10
Teleurstellend wegens lage opkomst	: 1
Teleurstellend wegens andere redenen	: 5
Interessant/bijzonder/spannend	: 10

Overige opmerkingen:

Jammer dat het draait om personen en niet om de inhoud.

Jammer dat de Kamer van Koophandel de leden voor de categorie Gebouwd kiest, daardoor komen er weinig ondernemers in het bestuur.

Deze verkiezing was formeler dan de vorige.

Er moet eerder voorlichting worden gegeven.

Het is een abstract gebeuren, het is een gesloten wereld waar je als nieuweling nauwelijks tussenkomt.

De fusie heeft niet geleid tot grotere betrokkenheid.

Slechte voorzet naar herstel via Raad van State

Wat vond u van de publiciteit in het algemeen?

Voldoende/goed	: 21
Te weinig/matig	: 7
Niet effectief	: 4
Negatief door fraude	: 4
Weinig aandacht van de media	: 1
Media had alleen aandacht voor fraude	: 2
Profielen kandidaten zijn onvergelykbaar	: 1
Kandidaten moeten zelf campagne voeren:	2

Overige opmerkingen:

Sommige kandidaten hadden steun door postcodeloterij.

Schieland heeft snel gereageerd na bekend worden fraude.

De publiciteit spreekt slechts een deel van de inwoners aan.

Gemeenten medewerking vragen.

Aandacht geven aan opkomstpercentages.

Zou dynamischer mogen.

Publiciteit is noodzakelijk.

Voor individuele kandidaten is het lastig om publiciteit te genereren.

Er is te weinig actieve informatie van het waterschap over zijn democratische bestuursvorm (via tv, radio, pers).

Publiciteit door kandidaten is slecht.

Wat vond u van de mogelijkheden die u zijn geboden om u als kandidaat te profileren?

Goed	: 7
Voldoende	: 17
Onvoldoende	: 5
Matig/gering	: 4
40-100 woorden is te kort	: 6
Kandidaten moeten hier zelf voor zorgen	: 6

Overige opmerkingen:

De praktijk leent zich niet zo voor profilering. Iedereen wil droge voeten en schoon water.

De ontvangst van meerdere stembiljetten maken de verkiezingen onduidelijk voor stemgerechtigden,

De kanalen door middel waarvan kandidaten zich kunnen profileren zijn onvoldoende onder de aandacht van de kiezers gebracht.

Het is jammer dat niet kon worden doorgelinkt naar de eigen websites van de kandidaten.

Niet iedere kandidaat is bekend met internet.

Het kandidatenboekje zou meer mogelijkheden moeten bieden.

Lokale uitstraling is het meest effectief.

Op internet waren de onderwerpen bestuursverkiezing en de profielen van de kandidaten ver weggestopt.

De kandidaten zouden in de huis-aan-huisbladen moeten worden gepresenteerd.

Het verzamelen van handtekeningen van ondersteuners is politiek en dat hoort niet bij het waterschap.

De uniformiteit van het kandidatenboekje was goed. Maar de verwijzing naar een eigen website zou standaard moeten worden opgenomen. De verwijzing naar 'jouw plaats op de lijst' was enigszins verwarrend omdat je niet wist hoe het stemformulier opgebouwd werd.

De brief over het auteursrecht kwam te laat en auteursrecht op de verkiezingslogan is grote flauwekul.

Meer ondersteunend materiaal (zoals folders, persinformatie) nodig.

De uitgegeven publicatie is duidelijk.

Er was formalistische, uitputtende onnozele ambtelijke aandacht voor teksten bij de profielen.

Wat vond u van de ontvangen informatie? Was dit voldoende / te veel?

Goed	: 7
Voldoende	: 29
Slecht/onvoldoende	: 3
Te veel	: 1
Mag minder	: 2

Overige opmerkingen:

Kiezers wisten soms niet wat ze met twee biljetten moesten.

Door de vele stembiljetten was het voor kiezers onduidelijk (informatie bijvoegen).

Het was lang onduidelijk hoeveel tekst ingeleverd mocht worden.

Als kandidaat voldoende, soms teveel voor 'zittenden'. Echter veel te ontoegankelijk voor kiezers.

Zoveel kandidaten met allen een klein tekstje leidt tot overkill. De meeste kiezers haken af als ze teveel moeite moeten doen. Een kieswijzer (Rijnland) was erg nuttig!

Mogelijk nog eerder informatie verstrekken aan potentiële kandidaten.

De kiezer verzuipt al in de keuzemogelijkheden van de kandidaten. Een kieswijzer is misschien een optie.

Onvoldoende uitleg stemgerechtigd is voor de categorie Gebouwd.

Hoe heeft u uw weg gevonden in het geheel van regels en vereisten?

Niet als ingewikkeld ervaren/duidelijk	: 12
Via brochures/internet/info-avonden	: 20
Door ervaring	: 8
Via kennissen	: 3

Overige opmerkingen:

Door voorlichting VC.

Niet gevonden.

Wat hebben regels voor zin als je de krant haalt met fraude?

Papieren tijgergedrag van de ambtelijke organisatie (verbod op gebruik logo's voor eigen campagne).

Regels en vereisten zijn nodig, aangenaam of niet.

Wat vond u van de verschillende termijnen (kandidaatstelling, feitelijke verkiezing etc.)

Voldoende/goed/geen probleem	: 31
Lang maar geen probleem	: 2
Ruim/lang	: 7
Te kort	: 2
Mag korter	: 1

Overige opmerkingen:

Drukbaar maken van de informatie van de kandidaten viel ongelukkig in de zomer.

Te lang waardoor vervlakking van de aandacht van het publiek (2x)

De tijd tussen de kandidaatstelling en de verkiezing was te lang.

Meer investeren in het voortraject.

Te kort om te folderen. Bij andere verkiezingen is de voorbereiding veel langer.

Aanplakbiljetten hingen veel te laat.

Meer tijd aan de ingelanden geven.

Tijden nemen voor de controle van de ingeleverde stukken.

Het voeren van een campagne wordt beperkt doordat die termijn beheerst wordt door de periode tussen het moment van de verzending van de biljetten en de sluiting van de verkiezing.

Niet zo belangrijk indien er van een bepaalde invloed sprake is, wat financieel voordelig is.

Wat heeft u als prettig ervaren, waar heeft u last van gehad?

Prettig:

Vrouwenbijeenkomst

Contact ambtelijk verkiezingsteam

Verkiezingsprocedure als geheel verliep goed.

Weinig prettige ervaringen, behalve bijeenkomsten vooraf.

Positief met de pers en media aangaan (?) Persbericht voor de verkiezing geven.

De profielschets en de service van het 'Schiewaardhuis'.

De voortzetting van de verkiezing.

Openheid, correcte en tijdige voorlichting.

De informatie en benadering vanuit de organisatie.

Actuele website, helder van opzet.

Communicatie vanuit het hoogheemraadschap van Schieland naar de kandidaten over de procedure, uitslag, vervolg etc. was erg prettig.

Prettig was dat personen je aanspraken over de verkiezingen maar dan vooral dat de kosten naar beneden moeten. En of ik ook had gefraudeerd met de handtekeningen.

De tussentijdse informatie.

Service van Schieland.

Het geheel prettig, nergens last van.

Dat verkiezingen openstaan voor iedereen.

Voldoende informatie. Snelle reactie door medewerkers bij vragen en advies.

De informatiebijeenkomsten voor gekozen kandidaten.

Heldere informatie vanuit Schieland

Voorinformatie en bekendmaking gekozen leden.

Krimpenerwaard als kiesdistrict.

Lastig:

Het is een mannenbolwerk en een beetje autoritair

Negatieve beeldvorming over waterschap (ontbrekende kennis/interesse bij kiezers) en fraude en fouten. Onmacht om meer kiezers geïnteresseerd te krijgen in de materie.

Last van discussies rond politiek/bestuurlijk inbedding waterschappen; ook van

kandidaten buiten bestuursgebied.

het feit dat het hoogheemraadschap niet in staat is geweest fraudeurs te weren.

De fraude mag nooit meer plaatsvinden, de screening moet 100% zijn.

Veel last van kandidaten die zich mochten profileren op basis van niet-traceerbare steun zoals bijvoorbeeld 'groene organisaties'. Dat kan dus ook de Roteb zijn!

Ergens voel ik het gebrek van een lijstenstelsel als gemis.

Het gekonkel over de hoogheemraad-verkiezingen.

Te geringe mogelijkheid tot profilering – de verplichte beperkingen lieten daartoe te weinig ruimte.

Het onduidelijke van valse kandidaten en valse handtekeningen.

Fraude binnen diverse kiesdistricten te laat ontdekt. Misgelopen mailing van de kiesformulieren door Cendris.

Helaas is na de rechterlijke uitspraak de communicatie stilgevallen: moeten kandidaten zich opnieuw beschikbaar stellen, terugtrekken, campagne voeren voor restzetel?

Nadeel was dat er zoveel kandidaten waren die individueel opereren. Verder is negatief de verkiezingsfraude.

Onbekendheid met het hoogheemraadschap is een gegeven daarom ook waarschijnlijk een lage verkiezingsopkomst.

Uitleggen dat je voor ingezetenen en gebouwd apart moet stemmen: niemand snapt dat. De fraude heeft weinig van democratie.

Het is lastig dat de activiteiten overdag gepland zijn, lastig als je een baan hebt.

Door de beperkte ruimte op internet en folder kun je moeilijk uitdragen waar je voor staat en wie je bent.

De 'schimmige' figuren die mij thuis opbelden. In het vervolg zal ik mijn telefoonnummer niet meer zo snel ter beschikking stellen.

Onvoldoende duidelijk wie mogen ondersteunen.

Een aantal mensen die geen stembiljet hadden ontvangen, reageerden boos.

Weinig inspanning van het waterschap om de kiezers meer te vertellen over de kandidaten en hun ideeën.

De foute kandidaten doen de waterschapsverkiezingen geen goed. Hier moet in de toekomst eerder nota van worden genomen.

Wat zijn uw aanbevelingen voor volgende waterschapsverkiezingen?

Geen aanbevelingen: 4

Algemene opmerkingen:

Hierover in de komende periode discussiëren. Er moet preciezer te werk worden gegaan. Tijdens met name de laatste informatie-bijeenkomst voor de gekozen kandidaten was er al min of meer besluitvorming. Onjuist maar vermoedelijk onvermijdelijk. Dit zou een volgende keer een ruimere planning dienen te krijgen zodat besluitvorming – na het moment van installatie – in de commissies voorbereid kan worden.

Kandidaten alleen toelaten op basis van eed indien deze zich ook uitstrekt over een integere verkiezings/kandidaatstelling.
Een intensieve betrokkenheid van gekozen kandidaten bij de evaluatie van verkiezingen; méér dan een vragenformulier. De huidige ambtelijke aanpak leidt ongetwijfeld tot een 'softe' rapportage zonder ingrijpende gevolgen.
Er is sprake van dat men voortaan 'ambtelijk' wil schouwen. Hierdoor gaat een grote gebiedskennis verloren die de oorspronkelijke schouwheren in de Krimpenerwaard hadden. Kennis zowel qua gebied als van de betreffende perceel-eigenaren. Ik ben bang dat als min of meer het persoonlijk contact en aandacht verdwijnen, er weer een wegglijden van de onderhoudsmentaliteit zal optreden bij de perceel-eigenaren.

Opmerkingen m.b.t. informatievoorziening:

Vraag aandacht voor taak en uitoefening daarvan. Beklemtoon democratische aansturing.

Meer aandacht van de media genereren om hogere opkomst te realiseren onder de kiezers.

Helderheid naar de kiezer waarop/waarvoor ze kiezen (dat hangt natuurlijk af van wat we nationaal gaan beslissen).

Eerder en meer voorlichting.

Zorg voor een grotere bekendheid van het waterschap zodat meer mensen weten waarvoor ze stemmen. Niet alleen in de laatste maanden voor de verkiezingen publiciteit zoeken maar nu als steeds aan de weg timmeren en laten zien wat het hoogheemraadschap doet.

Geconcentreerde publiciteit kort voor de verkiezingen.

Publiciteit rond de bestuursverkiezing in het algemeen mag iets dynamischer.

Meer publiciteit, meer voorlichting. Eventueel een korte cursus/training.

Belang van de taken van het hoogheemraadschap beter inzichtelijk maken door heldere en aansprekende voorbeelden van in het oog springende projecten te noemen en uit te beelden met foto's.

Publiciteit. Nog meer aangeven wat taak is en belang voor de burgers. Meer duidelijkheid over 'ondersteuners'.

Ga op dezelfde voet door maar maak zeker goede reclame. Waterschapszaken zijn bij het grote publiek niet zo bekend!

Gezien de dramatische lage opkomst moet er meer aandacht worden gegeven aan het doel en takenpakket van het hoogheemraadschap.

Positieve uitstraling: de samenleving meer betrekken. Ter plaatse op scholen en evenementen voorlichting geven. Volgende verkiezingen: nu mee beginnen!

Bijgaand soort 'publiciteit' is écht de dood in de pot. Wat denkt 'men' hierbij: rariteitenkabinet, vriendjespolitiek, moet ik nu weer gaan stemmen op deze regenten.

Een veel aansprekender publiciteitscampagne.

Meer betrokkenheid van burger bij waterschap is wenselijk waarbij verkiezingsopkomst een graadmeter is. Of dit te bereiken is door goed of verkeerd gedrag weet ik niet.

Mogelijk dubbele aanslag.

Opmerkingen m.b.t. het kiesstelsel:

Vervang het onzinnige personenstelsel door een lijstenstelsel.

Verzeker dat vanuit de vaste categorieën minimaal vier vertegenwoordigers een zekere plek krijgen. Houdt de invloed van politieke partijen buiten de deur. Dat machtsspel past niet bij een functionele overheid.

Afschaffen verkiezingen of anders koppelen aan andere verkiezingen.

Lijst(verbindingen) tussen personen zouden mogelijk moeten zijn zodat alle stemmen die worden uitgebracht op een kandidaat die het niet haalt toch bij een gelijkgezinde kandidaat terechtkomen. Of een kandidaatstelling met lijsten.

Meer zetels voor bedrijfsgebouwd.

Streef naar bundeling van krachten van afzonderlijke kandidaten. Bijvoorbeeld door groepen te vormen(hoeft niet politiek gerelateerd te zijn). Misschien ook een maximum aan aantal kandidaten stellen om versnippering te voorkomen.

Houdt waterschapverkiezingen gelijktijdig met de raadsverkiezingen en niet schriftelijk. Personen die inwonend zijn in hun waterschappen zich verkiesbaar laten stellen en niet personen daarbuiten. Dan hou je heren als Bremer buiten de deur.

Uitsluitend kandidaten vanuit ingezetenen.

Getrapte verkiezingen voor de categorie ingezetenen bijvoorbeeld door de gemeenteraden.

Personenstelsel handhaven.

Afschaffen! Of er veel meer inzet bij plegen zodat minimaal 30% van alle stemgerechtigden stemt. Weg met personenstelsel, bij voorkeur een partijstelsel. Verkiezingen koppelen aan verkiezingen gemeentelijke, provinciale en landelijke besturen.

Misschien alleen kandidaten uit eigen gebied. Onderverdeling in categorieën moet anders, of beter uitgelegd worden aan het publiek (ter overweging).

Verkiezing voor de categorie bedrijven niet door de vaste leden van de Kamer van Koophandel maar door ondernemers zelf (stembiljet bijvoegen bij Kamer van Koophandelbulletin) om zo wat meer rasechte middenstanders, fabrikanten in het bestuur te krijgen.

Dat 'foutje' door onvoldoende controle van de kandidaatstelling van de heer Bremer mag natuurlijk nooit meer voorkomen. Wel moet in ieder geval worden vermeden dat de verkiezingen 'gepolitiseerd' zullen worden. Hiervan is sprake in diverse discussies. M.a.w. dat dan de landelijke/lokale politieke partijen invloed krijgen op de samenstelling van het bestuur van een hoogheemraadschap.

Overweeg lijstenstelsel.

Opmerkingen m.b.t. de kandidaatstelling:

Geef een betere mogelijkheid tot bekendmaking van een curriculum.

Beter controleren op fraude: actuele foto, geen mogelijkheid om verkiesbaar te stellen in meerdere districten.

Controleer handtekeningen op authenticiteit.

Meer ruimte in kandidatenboekje (ook bij lijstenstelsel is dit een conditio sine qua non).

Controleer de opgegeven ondersteuners (ondersteunen ze daadwerkelijk, klopt naam etc.) Berichtgeving bij kandidaatstelling wees erop dat controle zou plaatsvinden. Dat bleek wassen neus.

Zorg voor centraal geregelde foto-sessies (zodat geen jeugdfoto's kunnen worden geplaatst). Vraag om schriftelijke verklaringen van ondersteunende instanties (door kandidaat aan te leveren).

Minder categorieën. Actief en passief kiesrecht alleen als je woont of belangen in het gebied hebt.

Meer ruimte en gelegenheid voor profilering.

Duidelijker presentatie van kandidaten in huis-aan-huisbladen.

Geef bij kandidaatstelling iets meer ruimte om aan te geven wat kandidaat als 'werkkring' heeft.

Betere controle op juistheid kandidaat.

Zet een paar debatingavonden op met zittende bestuurders en nieuwe kandidaten.

Fraude voorkomen (paspoortcheck).

Betere controle op kandidaten.

Van te voren een dummy van het boekje laten zien.

Aanbevelingen van 'maatschappelijke geledingen' niet gewenst.

Een aanzienlijk soepeler beleid inzake de presentatie van de kandidaten na een veel betere screening van de kandidaatstelling.

Strengere controle op steunhandtekeningen, pasfoto's (recent) en gegevens. Bij oplichting moet de kandidaat terstond geschrapt kunnen worden.

Goede kandidaten (...) maar de interesse, belang en inzet meer laten meewegen.

Opmerkingen m.b.t. de stemming:

Maak de brief aan de kiezers aan de buitenkant meer herkenbaar en geef aan dat het belangrijk is de brieven allemaal open te maken.

Mogelijkheid om te stemmen via website.

Landelijke invoering kieswijzer.

Opvallend was dat er bij de verkiezingen in 1999 veel meer blanco stemmen waren dan nu. Hoe is dat mogelijk?

Verkiezing ook per telefoon of e-mail. Korte periode tussen kandidaatstelling en verkiezing.

Maak de termijn tussen stembiljetten sturen en stemmen korter.

Kieswijzer. Internetkiezen toevoegen. In kandidatenlijst een 'blanco keuze' bieden om 'anti-stemmen' niet te laten gaan naar fraude/charlatans die de media veel aandacht geven (en daarmee 'anti-stemmen' trekken).

Bijlage 3 Projectorganisatie

Projectorganisatie

De opzet van de projectorganisatie was als volgt. Er is een projectleider die drie werkgroepen aanstuurt: 1. bestuurlijk/juridisch en uitvoering, 2. communicatie en 3. data. De projectleider rapporteert aan een Stuurgroep, bestaande uit de dijkgraaf en waarnemend dijkgraaf van Schieland en van de Krimpenerwaard, de portefeuillehouder organisatie Bestuursverkiezing van Schieland, de secretaris-directeur van de Krimpenerwaard en de secretaris-rentmeester van Schieland. Deze laatste fungeert als opdrachtgever en is eerste aanspreekpunt voor de projectleider. Het project wordt begeleid door een (bestuurlijke) stuurgroep.

Plan van aanpak, projectplan en draaiboek

Op 4 juni 2003 is door de stuurgroep een Plan van aanpak vastgesteld, waarin in hoofdlijnen de activiteiten zijn beschreven en gepland die benodigd zijn om te komen tot het gewenste eindresultaat: het houden van een rechtsgeldige verkiezing van het algemeen bestuur en een hoge verkiezingsopkomst. Vervolgens stelde de stuurgroep op 27 augustus 2003 het Projectplan vast, dat een nadere uitwerking is van het Plan van aanpak. Het plan beschrijft de nodige activiteiten in detail, de werkmethode en de beheersingsaspecten van het project (tijd, geld, kwaliteit, informatie en organisatie). Het plan beschrijft de nodige mijlpalenplanning, activiteitenplanning, en activiteitenverantwoordelijkheden. Het projectplan is gedurende het project een dynamisch document gebleven dat is aangepast aan veranderende ontwikkelingen en gerealiseerde activiteiten. Voor het project is een zeer gedetailleerd draaiboek opgesteld, dat is gebruikt als naslagwerk en planningsinstrument.